

असल शिक्षा

भाग-१०

मिक्षु अश्वघोष

असल शिखा

भाग-१०

लेखक

मिक्षु अश्वघोष

संघनायक

संघाराम विहार, ढल्को, काठमाडौं

लेखक/प्रकाशक
मिक्षु अश्वघोष
संघनायक
संघाराम विहार,
ढल्को, काठमाडौं

बुद्ध सं. २५५८
नेपाल सं. ११३४
ई. सं. २०१४
बि.सं. २०७१

अनुवादक : वीर्यवती गुरुमाँ
प्रकाशन १२०० प्रति

मुद्रक युनिभर्षल प्रिन्ट कत्सन
क्षेत्रपाटी, काठमाडौं

मेरो केही भन्नु

यस “असल शिक्षा” भाग-१० तपाईं समक्ष राख्न पाउँदा मन खुब आनन्द भैरहेको महसुस हुने अनुभव हुन्छ । गौतम बुद्धले भन्नु भएको छ, मन आनन्द हुने काम गर्दा रगत सफा हुन्छ, अनि निरोगी हुन्छ । फेरि बुद्ध भन्नु हुन्छ “सब्ब दानं धम्म दानं जिनाति” अर्थात् सबै दानलाई धर्म दानले जित्छ । यहि बुद्ध वचन अनुसार मैले धर्मको पुस्तक छापेर धर्म दान गर्दैछु । प्रस्तुत पुस्तकमा भएका लेखहरू अरू पुस्तकमा छापी सकेको बासी कुराहरू हुन् । तैपनि आज भोलि फ्रीजमा राखेका खाना बासी हुँदैन, त्यस्तै यस पुस्तकमा भएका धर्मका कुराहरू पनि ताजै छन् ।

मैले धेरै लेखहरू मेरो मातृभाषा नेवारीमा लेखेका लेखहरूलाई वीर्यवती गुरुमाले अनुवाद गरिदिनु भयो । त्यहि पुस्तकको रूपमा छापी दिएँ । नाउँ असल शिक्षा भाग-१० राखिदिएँ । अनुवाद गरिदिनु भएकोले वीर्यवती गुरुमालाई धेरै साधुवाद छ ।

प्रस्तुत पुस्तक श्रद्धालु दाताहरूले दिएको दान दक्षिणा प्राप्त पैसाद्वारा छापेको हो । मलाई दान दक्षिणा दान गर्ने उपासक उपासिकाहरू निरोगी होस् भनि कामना गर्दछु । यस पुस्तक छापीदिने राजेश मानन्धरलाई धन्यवाद छ ।

Dhamma.Digital **मिक्षु अश्वघोष**

(संघनायक)

संघाराम विहार

ढल्को, काठमाडौं

आश्विन, २०७१

बिषय सूची

मेरो केहि भन्नु	क
बहुश्रुत मंगल	१
सत्यपारमी	१३
बुद्धकालीन राजपरिवार	२१
संधै स्मरण गर्न योग्य कुरो	२७
शील धन	३२
दान र त्याग	३७
सुख वृद्धि हुने सार धर्म	४४

ग

धर्म चक्र दिवस

४९

कलह शान्तिको लागि बुद्ध सन्देश

५५

घ

बहुश्रुत मंगल

बाहु सच्चञ्च सिप्पंच विनयोच सुसिक्खितो
सुभासिता च यावाचा एतं मंगलमुत्तमं
भाव अर्थ

ज्ञानगुणका कुराहरू आफूले सुनेर, बुझेर
अरूलाई पनि बुझाउन सक्षम हुँदै जुन व्यक्ति विद्वान
बन्छ, उसले शिल्पशास्त्र अध्ययन गरी शिक्षित बनेर
मात्र पुरादैन, उसले अनुशासन पालन गरी ठीक
तरिकाले मात्रा मिलाई ठाउँ अनुसार कुरा गर्न पनि
जान्नु पर्छ । यी विषयहरूमा परिपक्व हुन सक्नु पनि
मंगल नै हो । *Dhamma.Digital*

पहिला पहिला पुस्तकको अभाव भएको कारणले
धेरैजसो ज्ञानका कुराहरू कानले मात्र सुनेर सिक्ने
चलन थियो । मुखले कण्ठ घोक्ने चलन थियो ।

भगवान बुद्ध परिनिर्वाण हुनुभएर ४६८ वर्ष
पश्चात श्रीलंकामा वलगम्वा (वट्टगामिनी) राजाको
शासन कालमा त्रिपिटक पुस्तकमा लेख्ने कार्य शुरू
भएको भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । कयौं वर्षसम्म

भिक्षुहरूले त्रिपिटक कण्ठ घोकेएको अवस्था थियो । त्रिपिटक त्यत्रो ग्रन्थलाई कण्ठ पार्न सक्नु भनेको मांमुलि कुरा थिएन । करिव आठ वर्ष जति पहिला म्यानमार (वर्मा)मा त्रिपिटक कण्ठ पारेका ६ जना भिक्षुहरू थिए । तर हाल ती मध्ये २ जनामात्र बाकी छन् भन्ने सुनिन्छ ।

देश विदेश भ्रमण, पत्रपत्रिका अध्ययन, सिनेमा हेरेर, टेलिभिजन हेरेर र रेडियो सुनेर बहुश्रुत ज्ञानहरू आर्जन गर्ने मौका प्राप्त हुन्छन् । यसरी विभिन्न माध्यमहरूबाट प्राप्त ज्ञान संग्रह गरी विद्वान बन्न सफल भएका व्यक्तिलाई समाजले मान्यता दिई सम्मान गर्नेछ । किनभने त्यस व्यक्तिले विवेक बुद्धि प्रयोग गर्दै काम गर्नेछ । उक्त व्यक्तिमा विचार गर्ने शक्ति प्रचुर मात्रामा हुन्छ । फलस्वरूप उसलाई राज्य सरकारबाट समेत मान्यता दिइने अवस्था श्रृजना हुन सक्दछ ।

गौतम बुद्धले भन्नुभएको छ- मूर्ख साथीसंग संगत गर्नु खतरालाई निम्त्याउनु हो । त्यसैले मूर्ख साथीसंग संगत गर्नु भन्दा विद्वान व्यक्ति शत्रु नै भएपनि उसंग संगत गर्नु नै लाभदायी हुनेछ ।

विद्वान शत्रु नै उत्तम छ भन्ने विषयमा यहाँ

एक घटना प्रस्तुत गर्नु उचित ठान्दछु ।

सिन्धुलीकी एक महिलाले आफ्नो श्रीमान् गोरख बहादुरलाई त्यागेर रौतहतका अर्कै एक परपुरूष संग पुनः विवाह गर्न पुगिन्छ । तर यता रौतहत निवासी केही व्यक्तिहरूले गोरख बहादुरलाई शंका गरी आफ्नी पत्नी बेच्ने आरोप लगाई जेल चलान गरिदिए छन् । यो समाचार रौतहतमा पुनः विवाह गर्न पुगेकी उक्त महिलाले थाहा पाइछन् । उक्त महिलाले विचार गरिन्- “मलाई त मेरो पहिलो श्रीमान् गोरख बहादुरले बेचेको होइन । म आफूखुसी पोइल आएकी हुँ । मेरो श्रीमान् त निर्दोष छ । त्यस निर्दोष व्यक्तिलाई विनाकारण २० वर्ष सम्म कैदी बनाई दुःख दिनु ठूलो अपराध हुनेछ । त्यसैले मैले अब म चुप लागेर बस्नु ठीक छैन । मैले अब मेरो पहिलो श्रीमान् निर्दोष रहेको सत्यता खुलाई अदालतमा बिन्तिपत्र राख्नु पर्‍यो । जसरी भएपनि मेरो पुरानो निर्दोष श्रीमान्लाई जेलबाट छुटाउनु छ ।” यति विचार गरी उनले पहिलो श्रीमान् लाई जेलबाट मुक्त पार्न सफल भइन् ।

यस घटनाले स्पष्ट पारको छ, आफ्नो पहिलो श्रीमान् छाडी दोश्रो विवाह गर्न पुगेकी भएपनि उक्त महिला विद्वान भएको कारणले आफूले गरेर

जेल-परेको निर्दोष श्रीमान्लाई जेलमुक्त गराई राम्रा कार्यमा सफलता हासिल गरिन् । त्यागी सकेको श्रीमान् त हो नि जेसुकै होस् न भनि चुप लागेर धिसिनन् उनी । यो उनको विद्वान र महानताको चिन्ह हो ।

भिक्षुहरू मध्ये बहुश्रुत ज्ञानले सम्पन्न शिक्षित एवं विद्वान भिक्षु आनन्द हुनुहुन्छ । उहाँ कर्तव्यपरायण पनि हुनुहुन्छ । भगवान बुद्ध ५५ वर्षिय उमेर पुगेको अवस्थामा उहाँको शरीर दुर्बल भएको थियो । यौवन अवस्थामा बुद्धत्व प्राप्तिको लक्ष्य पुरा गर्नको लागि आहार सेवन नगरीकन धेरै कष्ट उठाउनु भएको थियो । शरीरलाई धेरै यातना पुगेको कारणले पनि भगवान् बुद्धको शरीर छिट्टै कमजोर बन्दै गएको कुरा नकार्न सकिन्न । त्यसैले भगवान बुद्धले आफ्नो लागि एक नीजि सेवकको माग गर्नु भएको थियो । यो माग पूरा गर्नको लागि थुप्रै अर्हन्त भिक्षुहरूले भगवान बुद्धको नीजि सेवक बनी उहाँको सेवा गर्ने प्रस्ताव राखेका थिए । तर भगवान बुद्धले उनीहरूको प्रस्ताव स्वीकार गर्नु भएन । भिक्षु आनन्द एकजना मात्र यी कुराहरू सुनिरहेका थिए । उनले आफ्नो तर्फबाट कुनै प्रतिक्रिया जनाएका थिएनन् । यो दृश्य देखी अन्य भिक्षुहरूले भन्न थाले- आनन्द तिमीले

सुनेनौ ? किन चुपचाप बसिरहेको ? भगवान बुद्धलाई सेवा गर्ने प्रस्ताव किन राख्दैनौ ?

यो कुरा सुनी भिक्षु आनन्दले भन्यो- मैले सबै सुनिरहेको छु । तर पद भनेको मागेर प्राप्त गर्ने होइन । भगवान बुद्ध स्वयंले मलाई उचित सेवकको रूपमा देख्नु भएको भए उहाँले उक्त पद मलाई दिनु हुनेछ ।

भगवान् बुद्धले भन्नुभयो- आनन्द, तिमी बहुश्रुत र मनैदेखि सेवाभाव राखेर कार्य गर्न सिपालु छौ । त्यसैले नीजि सेवकको रूपमा रही सेवा गराउन तिमीलाई योग्य व्यक्तिको रूपमा मैले चुनेको छु ।

स्मरणिय छ “मागेर लिने पदको कुनै मूल्य हुंदैन ।” भनेर भिक्षु आनन्दले आफ्नो मत व्यक्त गर्नुले भिक्षु आनन्दलाई बहुश्रुत विद्वान रहेको कुरा भल्काएको छ ।

सारीपुत्र महास्थविर गृहस्थ अवस्थाको उपतिस्सको रूपमा हुंदा उहाँले भिक्षु अस्सजिको तर्फबाट धर्मज्ञान सुन्ने वित्तिकै बोध हुनु भएको थियो । उहाँले भिक्षु अस्सजिको संयमित एवं शिक्षित जीवन देखेर प्रभावित भई भिक्षु सारिपुत्रको रूपमा बुद्ध शिष्य बनेका थिए । त्यति मात्र होइन उहाँको

प्रजा शक्तिको प्रवलतालाई महशुस गर्नुभई भगवान बुद्धले उहाँलाई अग्र भिक्षुको पदवि प्रदान गर्नु भएको थियो ।

एक दिनको घटना, आफ्ना पिता विम्बिसारलाई मारिसकेपछि पश्चातापको आगोमा जलिरहेको अजातशत्रुले बुद्ध दर्शन गर्ने इच्छा गरी विभिन्न धर्म अनुयायीहरूको जमातमा आफ्नो समस्या प्रस्तुत गरेको थियो । ती धर्म अनुयायीहरू मध्ये कसैले मक्खलि गोसाल, कसैले अजित केश कम्बल , कसैले निगन्धनाथ आदि संग भेट्न सल्लाह दिएका थिए । तर अजात शत्रुलाई “मात्र” भगवान बुद्ध दर्शन गरी उहाँबाट शिक्षा प्राप्त गर्ने मनसाय रहेको थियो । तर भगवान बुद्धका शिष्य जीवक बैद्य चुपचाप बसिरहेको थियो । उसले अजात शत्रुलाई आफ्नो गुरूको विषयमा बयान गरी बुद्ध समक्ष जाने सल्लाह दिएन । आखिरमा हार मानी अजात शत्रुले जीवक बैद्यसंग भगवान बुद्धको विषयमा जिकिर गरे पछि मात्र जीवक बैद्यले आफ्ना गुरू भगवान बुद्धको विशेष गुणहरूका विषयमा चर्चा गरेका थिए । त्यसपछि उनले अजात शत्रुलाई भगवान बुद्ध समक्ष लगेर उनको मानसिक यातना हटाउन सहयोग गरेको थियो । यस घटनाले बुद्ध शिष्य जीवक बैद्यको शिक्षित

व्यवहार एवं महानतालाई प्रस्तुत गरेको छ । किनभने जीवकले आफ्नो गुरु बुद्धको बयान गरेर घमण्ड व्यक्त गर्न उचित सम्भेन । कसैले तपाईं नभने पनि आफैले मपाईं भन्दै हिंड्नु बुद्धिमानी होइन भन्ने विषयमा राम्रो ज्ञान थियो उसमा ।

बुद्धको शिक्षानुसार मानिसलाई विद्वान बनेर मात्र पुग्दैन, शिल्प शास्त्रको साथसाथै अन्य विविध कार्यहरूको पनि ज्ञान हुनु जरूरी छ । भिक्षुहरूलाई आफ्नो चीवर सिउने ज्ञान हुनु र कपाल काट्ने देखि लिएर सफा सुगधर गर्ने विषयमा पनि राम्रो ज्ञान हुनु जरूरी छ ।

भगवान बुद्ध भननुहुन्छ -

“वत्तं अपरिपूरेन्तो सीलं न परिपूरति
असुद्धसीलो दुप्पञ्जो दुक्खा न परि मुच्चति”

अर्थात्

सफासुगधर गर्ने कर्तव्य पालन भएन भने शील पालन हुँदैन, शील पालन नभएको व्यक्ति प्रज्ञाहीन भई दुःखबाट मुक्त हुन सक्दैन । हाम्रो समाजमा धेरैजसो गृहस्थहरू मध्ये महिलाहरू लुगा सिउने कपडा र सुइटर बुन्ने, खाना तयार पार्ने, घरको

सरसफाई कार्यमा लाग्ने आदि गरी समय बिताउँछन् भने, पुरुषहरू घर मर्मत, मेशीन सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने, बिजुलि बत्ति सम्बन्धि कार्य आदि गर्दै समय विताउने गर्छन् । काम नजानेका व्यक्तिहरू धेरै विद्वान कहलिए पनि उसको जीवन मंगलमय बन्न सक्दैन ।

एक व्यक्ति जसले डबल एम. ए. गर्न भ्याएको थियो । एक दिन उसले डुंगामा बसी समुद्रको यात्रा गर्दै थियो । यात्राको क्रममा उसले डुंगा चलाउने माभीलाई सोधेछ- “तिमीले कति पढेका छौ ?” माभीले भन्यो- “मैले अक्षर पढेको छैन” यात्रीले भन्यो- “त्यसो भए तिम्रो जीवन माटो बराबर धिक्कार रहेछ ।”

केही समय पश्चात अचानक त्यहाँ तुफान र हुरी बतास चल थालेछ । यत्तिकै डुंगा डगमगियो । अनि माभीले त्यस यात्रीलाई प्रश्न गर्‍यो- “साहुजी ! तपाईंलाई पौडी खेल्न आउँछ ? हुरी बतास चलेकोले डुंगा डुब्नै लाग्यो” डबल एम. ए. सम्म शिक्षा उत्तिर्ण गरेका यात्रीले रञ्चे स्वर निकाल्दै भन्न थाल्यो- “अहं ! मैले पौडी खेल्ने बिद्या त सिकेकै छैन ।” माभीले भन्यो- “त्यसो भए तिम्रो डबल एम. ए. सहितको जीवन डुव्यो । म त पौडी

खेलेरै आफ्नो जीवन बचाउने छु । यस घटनाले प्रष्ट्याउँछ, पढे लेखेर विद्वान बनेर मात्रै पुग्दैन । विभिन्न क्षेत्रको शिल्प शास्त्रहरू आवश्यकता अनुसार सिक्नु पनि मंगल कार्य नै रहेछ ।

सिद्धार्थ कुमारलाई विवाह गरिदिनको लागि विभिन्न सुन्दरी कन्याहरू समक्ष विवाहको प्रस्ताव राखेको समयमा “अग्लो पर्खालको घेराबन्दी भित्र रहि भौतिक सुखसम्पत्तिको भोग गर्दै रहेको शिल्पशास्त्र सम्बन्धि कुनै ज्ञान नभएका राजकुमारसँग हाम्री कन्याको बैवाहिक सम्बन्ध गाँस्ने सहमति छैन” भनी उत्तर प्राप्त भएको थियो । यस्तो उत्तर सुनेका सिद्धार्थ कुमारले वाजी राखी शिल्पशास्त्रको प्रतियोगितामा भाग लिनुभई उक्त प्रतियोगितामा सफलतापूर्वक विजयी बनी राजकुमारी यशोधरासँग विवाह गरेका थिए ।

उपक आजविक एक त्यागी व्यक्ति व्याधाको घरमा बहालमा बसेका थियो । उक्त व्याधाको तरूणी कन्या थिइन । उपक र उक्त कन्याको एक आपसमा मायाप्रिती गाँसिएछ । आफ्नी छोरीलाई उपकसंग विवाह गरिदिने क्रममा सिकारीले उपकलाई प्रश्न गर्‍यो- “तिमी के काम गर्छौ ? मेरी छोरीसंग विवाह बन्धनमा बाँधिन गइरहेका छौ । कुनै पनि व्यवसाय

विना कसरी जीवन गुजाछौ ?” उपकले जवाफ दियो- “तपाईंले शिकार खेलेर ल्याएको मासु मैले वेच्नेछु । यसरी आफ्नो गुजारा चलाउने छु ।”

उपकको यस उत्तरलाई स्वीकारी शिकारीले उपकसंग आफ्नी पुत्री विवाह गरिदिएको थियो ।

यसरी नै हाम्रै नेपालमा घटेको यस घटना हो । धेरै वर्ष सम्म भिक्षु भएर रहेका एक भिक्षुले कुनै कारणवस भिक्षु जीवन त्यागेर गृहस्थ हुन पुग्यो । गृहस्थमा रही विवाह गर्नको लागि कन्या खोज्न पठाइयो । तर भिक्षु भएर रहेको मानिस भएकोले गृहस्थ जीवन व्यतित गर्ने अवस्थामा कुनै इलम गरेर कमाएर खाने क्षमता पनि चाहियो । इलम अर्थात कमाएर जीविकोपार्जन गर्ने क्षमता नभएको व्यक्तिलाई हामीले कन्या दिन सक्दैनौं भनी कसैले कन्या दिएन । त्यसैले उसले फेरि भिक्षु जीवन नै अपनाएको थियो ।

निग्रोथ श्रामनेरको शिक्षित एवं शान्तपूर्ण बानी व्यवहार देखेर चन्द्र स्वभावको सम्राट अशोक ज्ञानी एवं धर्मात्मा बनेका थिए । त्यसैले भगवान बुद्धले भन्नुभएको छ-

“अप्पसन्नानं पसादाय पसन्नानं भिय्योभावाय”

अर्थात् - भिक्षु जीवन भनेको अप्रशन्न व्यक्तिहरूलाई प्रशन्न पार्न सक्नको लागि र प्रशन्न व्यक्तिहरूलाई सदा प्रशन्न राख्नको लागि हो ।

एक राजाले एक धनाध्य व्यक्तिलाई बोलाउन पठाएको रहेछ । उक्त व्यक्ति हतारिदै राजा समक्ष पुग्यो । पुग्ने बित्तिकै राजाले उसलाई भन्यो- “आज देखि तिमी सेंठ पदले विभूषित भयौ ।” सेंठ पदले विभूषित भईसकेको त्यस व्यक्ति दरवारबाट फर्किँदा शान्तपूर्वक, होशियारीपूर्वक एवं संयमित हुँदै हिंडिरहेको थियो । यो देखेर राजाले उसलाई बोलाएर सोध्यो- “तिमी अघि दरवारतिर हेरेर पाइला चालिरहँदा एकदम चञ्चल बन्दै, हतारिँदै हस्यांग फस्यांग गर्दै पाइला चालिरहेका थियौ । अशान्तपूर्वक लामो लामो पाइला साँदै दरवार आइरहेका तिमी दरवारबाट फर्केको बेला यस्तो शान्त र संयमी भई विस्तारै हिंडिरहेका छौ । किन के भयो ?”

राजाको प्रश्नलाई उत्तर दिँदै त्यस व्यक्तिले यसरी उत्तर दियो-

“म दरवार आउँदा सम्म साधारण मानिस थिएँ । हजुरले मलाई सेंठ पद्वीले विभूषित गरीदिनु भयो । त्यसैले म अहिले साधारण मानिस नभई मेरो

पदभार माथि पुगेको छु । त्यसैले आफ्नो उच्च ओहोदाको पदभारलाई सुहाउने तरिकाले मेरो व्यवहार पनि हुनु जरूरी भएको हुनाले म पहिला जस्तो चञ्चल नभएको ।”

त्यस व्यक्तिको यस्तो उत्तर सुनी राजा ज्यादै प्रशन्न भएको थियो । यस घटना बाट हामीले यस शिक्षा प्राप्त गर्न सक्छौं- ठूलो मानिस बन्नको लागि विद्वान भएर मात्र पनि पुग्दैन । शान्त र संयमी पनि हुनु अत्यावश्यक छ ।”

त्यसैले भिक्षु राजा, स्त्री, मंगल, हात्ती आदी दगुर्नुलाई राम्रो मानिंदैन अर्थात शोभनिय हुंदैन ।

Dhamma 0008al

।

सत्यपारमी

बोधिसत्त्वले पुरा गर्नुहुने सत्य पारमीलाई साधारण मानिसहरूले पुरा गर्न कठिन नै हुनेछ, तापनि कुनै हदसम्म उनीहरूले सत्यको आधार लिई धर्म आचरण गर्न सक्छन् ।

भगवान बुद्धले सत्य साक्षी राख्नु हुँदै बैशालीको दुर्भिक्ष र रोग भय, आदि शान्त पार्नु भएको घटना पालि साहित्यमा उल्लेख गरिएको छ ।

उक्त समयमा भगवान बुद्धले यसरी अधिस्थान गर्नु भएको थियो- “मैले राजदरवार त्याग गरेको अवस्था देखि अहिले सम्म जति पनि कुरा गरेँ, उपदेश दिएँ, काम गरेँ, र मनले कल्पना गरेँ, यी सबै सत्य बलको माध्यम प्रयोग गरी सम्पन्न गरेको थिएँ । मेरो मैत्री र करूण शुद्ध छ भने, यस सत्य वचनको प्रभावले शान्ति स्वस्ति होस् ।”

। पुस्तकमा उल्लेख अनुसार त्यहि समयमा पानी पच्यो, रोग भय पनि शान्त हुँदै गयो । आज भोलि

पनि भिक्षुहरूले परित्राण पाठ गर्ने समयमा एउटा सूत्र पाठ गर्न सकिने वित्तिकै यसरी पढ्ने गरिन्छ-

“एतेन सच्च वज्जेन सोत्थि ते होतु सब्बदा
एतेन सच्च वज्जेन सब्ब रोगो विनस्सतु
एतेन सच्च वज्जेन होतु ते जय मंगलं”

अर्थात्-

“ यस सत्य वचनको प्रभावले शान्ति र स्वस्ति होस् । रोग नहोस् र जय होस् ।

श्रीलंका स्थित प्रदेशमा धनी व्यक्तिहरूले आफ्नो मनोरञ्जनको लागि भिक्षुहरूको तर्फबाट धर्मदेशना सुन्ने गर्थे । यहि क्रममा एक महिला पनि आफ्नो बालकलाई साथमा लिई धर्मदेशना सुन्न आएकी थिइन् । धर्मदेशना सुन्दै रहेको अवस्थामा खेल्दै गरेको उनको बालकलाई सर्पले टोकेर मुर्छा पारिदिएछ । त्यस समय उक्त महिलाले बुद्ध, धर्म र संघ गुण स्मरण गर्दै, चित्त एकाग्र पाउँ र शुद्ध चित्त सहितले धर्मदेशना सुनेको सत्यताको प्रभावले मेरो बालक छोराको शरीरमा प्रवेश गरेको विष हट्दै जावस् भनी सत्य क्रिया गरी बालकलाई बचाएको घटना उखान जस्तै प्रसिद्ध रहेको छ ।

अर्को पनि यस्तै खालको घटना भारतमा घटेको रहेछ । यस घटना जातकमा उल्लेख गरिएको पाईन्छ -

दुई श्रीमान् श्रीमती धर्मदेशना सुन्न गएका थिए । श्रीमान् चाहिं धर्मदेशना नसुनिकन आफ्नो बालक छोरोलाई बाहिर खेलाइरहेको थियो । त्यहि समयमा उनको छोरोलाई सर्पले टोकेर मुर्छा परेछ । त्यसैले श्रीमान् चाहिले श्रीमतीलाई रीस पोख्दै भनेछ- “तिमीलाई धर्मदेशना सुन्दै ठिक्क छ, छोरोलाई सर्पले टोकेर मुर्छित भइसक्यो । तिम्रो गुरूलाई यो बालक विउँताएर ठिक पारीदेउ भन जाउ ।”

तर भिक्षुले भन्न थाल्यो- “मलाई मन्त्र गर्ने विद्या थाहा छैन । तैपनि सत्य वचन प्रयोग गरी त्यस सत्य वचनको प्रभावले यस बालकको शरीरबाट सर्पको विष नाश भएर जावस भनी मैत्रीपूर्वक कामना गरिदिन त सक्छु ।”

यति भनी उक्त भिक्षुले सत्यक्रिया यसरी प्रयोग गर्न थाल्यो -

“मेरा साथीहरू मलाई भिक्षु नहुनु भनी बारम्बार सम्झाएका थिए । तर मैले उनीहरूको सुझावलाई वास्ता नगरीकन भिक्षु भएँ । भिक्षु

भईसकेर एक वर्ष पछि यो भिक्षु जीवन त्याग्ने इच्छा जागेको थियो । तैपनि साथीहरूले गिजाउने डरले मन नलागे पनि भिक्षु जीवन विताईरहेको ३० वर्ष भईसक्यो । यो सत्य वचन हो । यस सत्य वचनको प्रभावले यस बालकको शरीरमा फैलिरहेको सर्पको विष नाश भएर जावस् ।”

भिक्षुले प्रयोग गरेको सत्यवचनको प्रभावले बालकमा फैलिएको सर्पको विष काँध सम्म भरेछ । फलस्वरूप उक्त बालको आँखा खोलेर हेर्न सक्यो । यो दृश्य देखेर प्रभावित भएका बालकको पिताले आफ्नी श्रीमतीलाई पनि सत्यवचन प्रयोग गर्न सुझाव दिनु भयो । त्यसपछि त्यो महिलाले भन्न थाल्यो- “मेरो सत्यवचन सुने पछि तपाईं नरिसाउने हो भने मात्र उक्त सत्यवचन प्रयोग गर्नेछु ।”

“यहाँ हाम्रो प्रमुख कार्य त हाम्रो छोराको ज्यान बचाउने कार्य रहेको छ । तिम्रो सत्यवचन प्रयोग गर्न हतार भईसकेको छ । विलम्ब नगर ।”

आफ्नो श्रीमान्को कुरा सुनी त्यस महिलाले भनिन् - “मैले मेरा मातापिताको आज्ञा शिरोपर गरी मैले यस पुरूष सँग विवाह त गरें । तर मलाई आफ्नो श्रीमान पटककै मन परेको थिएन । मन नपरे

पनि उनीसँग मैले वाध्य भई आफ्नो जीवन विताई रहेको थिएँ । यो मेरो सत्यवचन हो । यस सत्यवचनको प्रभावले मेरो छोराको शरीरको विष यथासिद्ध नाश भएर जावस् ।”

त्यस महिलाको सत्यवचनको प्रभावले बालकको शररको विष भुदैं तिघा सम्म पुग्यो । यो देखि त्यस महिलाले आफ्नो श्रीमानलाई पनि सत्यवचन प्रयोग गर्न आग्रह गर्न थालिन् । आफ्नी श्रीमतीको आग्रहलाई स्वीकार गर्दै त्यस पुरुषले आफ्नो सत्यवचन प्रस्तुत गर्न थाल्यो- “मेरी श्रीमती यस भिक्षु समक्ष बारम्बार आई प्रवचन सुन्न आउने मलाई कति पनि मन पर्दैनथ्यो । तैपनि आफ्नी प्रिय श्रीमतीको इच्छालाई नकार्न नसकी म पनि उसको पछि लाग्दै यहाँ आउने गर्थेँ । यो मेरो सत्यवचन हो । यस सत्य वचनको प्रभावले मेरो छोरोको शरीरमा फैलिएको विष शिघ्र नाश भएर जावस् ।”

यस सत्यवचनको प्रभावले त्यस बालकको शरीरबाट पूर्णरूपले विष नाश भएर गयो । फलस्वरूप बालक जुर्कुक्क उठेर आफ्ना माता पिताको सामू खडा हुन आयो ।

यसरी सत्यवचनको शक्ति धेरै प्रभावकारी हुँदो

रहन्छ भन्ने कुरा यस घटनाले प्रस्तुत गरीरहेको छ ।

संकिच्च श्रामणेराई बाटोमा डाँकाहरूले समातेर मार्न लागेको अवस्थामा उसले भन्यो- “मेरो हत्या गरेर तिमीहरूलाई के फाइदा हुन्छ र ? तिमीहरूले मसँग केही लिन पाउँदैनौ । मसँग तिमीहरूलाई दिन केही पनि छैन । मलाई मारेको धाहा पाएर पछि त्यो बाटोबाट कोही पनि बटुवा आउने छैन ।”

श्रामणेराको यस्तो कुरा सुनी डाँकाहरूले भन्यो- “तिमीले यहाँबाट फर्केपछि यस बाटोमा डाँकाहरू छन् भन्ने कुरा कसैलाई नभन्ने हो भने मात्र हामी तिमीलाई मार्ने छैनौ । होइन भने अहिले तिमीलाई बाँकी राख्दैनौ ।”

श्रामणेरले डाँकाहरूको विषयमा कसैलाई बनाउने छैन भनी प्रतिज्ञा गरेकोले उसलाई डाँकाहरूले मुक्त गरेर पठायो ।

श्रामणेर त्यहि बाटो पार गरेर आफ्नो लक्ष्य तर्फ बढिरहेको बेला आफ्ना माताहरू डाँकाहरू लुकिरहेको मार्ग तर्फबाट नै जानलागे पनि श्रामणेरले उनीहरूलाई त्यस मार्गबाट नजानु भनेन । भलाकुसारी

विषयको मात्र कुरा गरेर डाँकाहरू भएको विषयमा केही जानकारी दिएन । फलस्वरूप ती माताहरू डाँकाहरूको फन्दामा परे । डाँकाहरूले दुःख दिएको कारणले ती माताहरूको मुखबाट आफ्नो छोरा सकिचले त्यो बाटीमा डाँकाहरू लुकेर बसेको कुरा भाहा पाए पनि केहि भनेन भन्दै विलाप गरेको डाँकाहरूले सुने । यो कुरा सुनी डाँकाहरूले श्रामणेर सकिच सत्यवादी रहेछ भन्ने कुरा बुझे । फलस्वरूप उनीहरूले उनको माताहरूलाई निर्बिध्न र स्वतन्त्रपूर्वक छोडेर पठाए ।

अब असत्यवादी व्यक्तिको घटना तर्फ एकपटक दृष्टि दिऔं । एउटा ऋषि एक महिला समक्ष पुगेछ । उक्त महिलाले ऋषिलाई कुटी एउटा बनाई सम्मानपूर्वक भक्ति गरेर राखेछ । ऋषिको इमान्दारिता प्रति विश्वास गर्न पुगेकी उक्त महिलाले आफूसँग भएको ५०० वटा असर्पि उक्त ऋषि समक्ष नासोको रूपमा राख्न लगेकी रहिछ । त्यसवेला देखि ऋषिको लोभी आँखा उक्त असर्पिमा गडेको रहेछ । एकदिन ऋषिले भएभरको असर्पि बोकी आफ्नो बाटो तताएछ । एकछिन पछि उक्त ऋषि फेरी फर्केर आई कुटीको पराल एउटा शरीरमा अड्केर आएछ भन्दै त्यो पराल फिर्ता राख्न ल्याएको रहेछ ।

ऋषिको यस्तो चालचलन देखेर शंका गर्न पुगेका बोधिसत्वले दाता महिलालाई त्यस ऋषिलाई केही चीज नासो राख्न दिएको छ कि क्या हो ? भनी प्रश्न गरेपछि महिलाले पनि आफ्नो ५०० अर्सर्फि सम्भन पुगेछ । त्यसपछि उक्त ऋषिसँग खोजतलास गरेर हराएको ५०० वटा अर्सर्फि भेट्टाएर फिर्ता ल्याउन सफल भएछ ।

यसरी, उक्त ढोंगी ऋषि असत्यवादी ठग ठहरियो । यस्तै प्रकार ढोंगीहरूको कारणले आज देशमा भ्रष्टाचारका काण्डहरू मच्चिरहेको पाईन्छ । घूस खान पल्केका भ्रष्टाचारीहरू सबै असत्यवादीहरू नै हुन । सत्यवादीहरू मात्र इमान्दारी हुन्छन् । इमान्दारीहरूको समूहमा अशान्ति हुँदैन ।

Dhamma.Digital

०००

बुद्धकालीन राजपरिवार

कपिलवस्तुका राजा शुद्धोदन भगवान बुद्धका पिता हुनु भएपछि उहाँलाई आफ्नो पुत्र बुद्ध भएकोमा सन्तोष थिएन । बुद्ध सर्वप्रथम कपिलवस्तु आउनु भएको बेला उहाँ घरघरमा भिक्षाटन जानु भएको देखेर शुद्धोदनले ज्यादै चित्त दुखाएको थियो । नन्द कुमार र राहुल कुमारले दरवार त्यागी प्रव्रजित भिक्षु भएको घटनाले शुद्धोदनको भित्री हृदय सम्म चोट पुऱ्याएको कुरा बताएको थियो । जब बिस्तारै संस्कार बदलियो अर्थात हृदय परिवर्तन हुँदैगयो, तब भगवान बुद्धको शरण गई आचरण सुधारी मार्गफल प्राप्त गर्न सफल भए ।

राजा शुद्धोदन पछि महानाम शाक्य राजा भएको थियो । राजा महानाम समय समयमा बुद्ध समक्ष पुगी धर्म सम्बन्धि शिक्षा श्रवण गर्ने गर्थ्यो । यहि सिलसिलामा एकदिन उसले भगवान बुद्धलाई वन्दना गर्दै यसरी आफ्नो दुखेसो पोखेको थियो- “भो भगवान ! म तपाईं समक्ष आई यसरी धर्मको शिक्षा सुन्न पाउँदा मेरो मन ज्यादै प्रफुल्लित हुने गर्छ । तर गजवको कुरो, दरवार भित्र पुगिसकेपछि यी

अमूल्य ज्ञानका कुराहरू विसर्जन थाल्छु ।

राजा कोशल प्रसेनजित पनि बुद्धकालीन समयका प्रशिद्ध बुद्ध अनुयायी थिए । शुरू शुरूमा त उनमा बुद्ध प्रति त्यति श्रद्धा थिएन भन्ने बुझिन्छ । किनभने उसले अन्य व्यक्तिहरूको तर्फबाट एक किस्ति भरि असर्पि घूस खाई जेतवन नजिकको जग्गा बेचेर भगवान बुद्धलाई धेरै दुःख दिएको ऐतिहासिक घटनाहरू पाली ग्रन्थमा उल्लेख गरिएको हुनाले यसले यसको प्रमाण दिइरहेको छ ।

पछि भगवान बुद्धको सत्यता र धर्मपरायण व्यक्तित्वले प्रभावित भएर उनको मनमा उहाँ प्रति अपार श्रद्धा जाग्यो । फलस्वरूप उसले एकदिन भगवान बुद्धको पाउमा टाउको राखी आफ्नो श्रद्धा व्यक्त गर्दै यसरी बोलेको थियो- “भो शास्ता ! तपाईंले त्यत्रो भिक्षु संघलाई कसरी तालिम दिनु भयो ? कति संयमित एवं अनुशासित जीवन विताउन सफल हुनुहुन्छ तपाईंका शिष्यहरू । तपाईंले धर्मदेशना गर्ने समयमा कसैले एक पटक खोकेको पनि हुंदैन । कसैले खोक्न लागे पनि एकजनाले कुइनाले घोचेर भएपनि खोकी रोक्न इशारा गर्छ । यसरी तपाईं प्रति जनसमूहले ज्यादै आदरभाव व्यक्त गरेको मैले हेर्दै आईरहेको छु । धन्य हो तपाईंको व्यक्तित्व ।

म एक राजा हुं । जनताले मेरै नून खाइरहेवा
छन् । मैले प्रदान गरेको गाडी र रथ प्रयोग गरिरहेवा
छन् । तैपनि उनीहरू मेरो अधीनमा छैनन् । मेरो
आदेशलाई गौरवपूर्वक पालन गर्दैनन् । तर तपाईंका
भिक्षुसंघलाई अनुशासित गरी तालिम प्राप्त पारेको
देखी म ज्यादै प्रशन्न र प्रभावित भएको कुरा बताउन
आएको हुं ।”

भगवान बुद्धको व्यक्तित्व देखि श्रद्धावान भई
भगवान बुद्धको शरण परेका अर्का राजा राजगृहका
बिम्बिसार हुन् । राज्य त्याग गरी बोधिज्ञानको
खोजिमा हिंडेका सिद्धार्थ कुमारलाई प्रथमबार भेट्ने
राजा बिम्बिसार नै हुन् । उनले सिद्धार्थलाई आफ्नो
आधा राज्य दिने प्रण पनि गरेका थिए । तर सिद्धार्थ
कुमारले आफै आफ्नो राज्य त्याग गरेर आएको
व्यक्ति भएको हुनाले उनको राज्य आवश्यक नभएको
कुरा बताएका थिए । उनले शान्ति मार्ग खोज्नको
लागि राज्य त्याग गरेर आएको तथ्य कुरा बताएका
थिए ।

“बुद्ध हुनु भएपछि प्रथम पटक राजगृह आउनु
भई मलाई शान्तिको उपदेश दिनुहोला ।” भनी
बिम्बिसार राजाले गरेको प्रार्थनालाई सिद्धार्थ कुमारले
स्वीकार गर्नु भएको थियो ।

भगवान बुद्ध राजगृह पाल्नु भएको बेला राजा विम्बिसारले वाँसको वगैँचामा बिहार बनाई दिनु भएको कारणले भिक्षुहरूको विहारमा बस्न पाउनु भएको थियो । यस अघि उहाँहरू जंगलमा रूखमुनि वस्ने गर्नु हुन्थ्यो ।

एक दुष्ट भिक्षु देवदत्तको संगतमा परी अजात शत्रुले आफ्ना बुबा राजा विम्बिसारलाई हत्या गरी आफू राजा भए र स्रोतापन्न हुने क्षमता भएका अजात शत्रु पञ्चमहापाप जस्ता जघन्य अपराध गरी पतन हुन पुगे । पछि पश्चाताप गर्दै चित्त विचलित पारी जीवक बैद्यसंग राति बुद्ध दर्शन गर्न पुगे । त्यसपछि उनले धेरै राम्रा एवं प्रशंसनीय धार्मिक कार्यहरू सम्पन्न गरेका थिए । तैपनि उसलाई नर्कमा जान बाध्य भएको थियो ।

यसपछि बुद्धको अर्को सच्चा भक्त राजा हस्तक आलवक थियो । एकदिन यस राजा आफ्ना हजारौँ जनता साथमा लिएर भगवान बुद्ध दर्शन गर्न गएको थियो । राजासंग त्यत्रो जनताको समूह देख्नु भएकोले भगवान बुद्धले राजासंग यसरी प्रश्न सोध्नु भएको थियो- “महाराज तपाईं संग त्यत्रो जनसमूह तपाईंको राजआज्ञा पालन गरी आएका हुन् कि आ-आफ्नो श्रद्धा अनुसार आएका ?”

भगवान बुद्धलाई उत्तर दिंदै राजाले भन्यो-
“भो शास्ता ! मैले त उनीहरूलाई म भगवान बुद्धको
दर्शन गर्न जाँदैछु भनी सूचना मात्र दिएको थिएँ ।
उनीहरू आ-आफ्नो श्रद्धा प्रकट गरी मेरो पछि लागेर
यहाँ आएका हुन् ।”

बुद्धले फेरी प्रश्न गर्नुभयो- “किन होला ?”

हस्तक आलवकले जवाफ दिंदै भन्यो- “भो
भगवान ! मैले जनतालाई अप्ठ्यारो पर्ने गरी केहि
काम गरेको छैन । उखु पेले भैं पेलेर जनतालाई
कर लिने गरेको छैन । जनताको ईच्छा अनुसार राज्य
चलाउने गरें । त्यसैले जनताले पनि मलाई आदर
गौरवपूर्वक मेरो आज्ञा मान्दै आएका छन् ।”

राजा भद्विय भिक्षु भईसके पछि जंगलमा रहँदै
गर्दा “अहो सुख ! अहो सुख !” भन्दै हर्ष उद्गार
प्रकट गरिरहेको स्वर अन्य भिक्षुहरूले सुनेका
थिए । यस स्वर सुनेका भिक्षुहरूले भिक्षु भद्वियले
भिक्षु भेषमा राजकिय सुख सम्भंदै यस्तो उद्गार
प्रकट गरिरहेको होला भन्ने अनुमान गरेका थिए ।
भगवान बुद्धले भिक्षु भद्वियले प्रकट गरेको यस
हर्षोद्गारको कारण सोध्नु भएको कारणले भिक्षु
भद्वियले यसरी उत्तर दिए- “म राजदरवार भित्र
राजाको पदभार सम्हालिराखेको अवस्थामा स्वतन्त्र

थिइन । सुरक्षा गार्ड विना कतै पनि जान पाउँदिन थिएँ । कसैले केहि गर्ला भनी डर लागि रहन्थ्यो । आफ्नो राज्यमा कसैले केही गरिदेला भनी पीर लिईरहनु पर्थ्यो । तर अहिले म स्वतन्त्र छु । जहाँ जान पनि डराउनु पर्ने कुनै अवस्था छैन । त्यसैले मलाई ज्यादै हलुका र आनन्दको अनुभव भईरहेको छ । त्यसैले अनायास मेरो मुखबाट अहो सुख ! भन्ने उद्गार व्यक्त भएको हो ।”

राजा बिम्बिसार र पद्मावती गणिकाको तर्फबाट अभय राजकुमार जन्मेका थिए । यसरी नै राजकुमार अभय र शालवती गणिकाकोतर्फबाट जीवकको जन्म भएको थियो । बाटोमा मिल्काइएको नवजात शिशु जीवकलाई अभय राजकुमारले टिपेर ल्याएको थियो । बाटोमा फ्याँकिएको नवजात शिशु भएपनि जिवित अवस्थामा फेला पारिएको हुनाले उक्त बालकको नाम नै “जीवक” राखिएको कुरा बुझिएको छ । बालक हुकँदै गएपछि, उनी महत्त्वाकांक्षी, तीखो बुद्धिका धनी, प्रभावशाली व्यक्तित्वले सम्पन्न, इमान्दार र कर्तव्यपरायण जस्ता बहुमुखी प्रतिभाले युक्त हुन पुगे । फलस्वरूप उनी औषधोपचार सम्बन्धि ज्ञानमा पोख्त भई जीवक वैद्यको नामले प्रख्यात भए ।

०००

२६

संघे स्मरण गर्न योग्य कुरो

भगवान बुद्ध भन्नु हुन्छ-

“तुम्हेहि किच्चं आतप्पं

अक्खातारो तथागतो”

तथागतले दुःखबाट मुक्त हुने बाटो मात्र देखाई दिनु हुन्छ अर्थात् उपाय मात्र बताई दिनुहुन्छ । तर काम त हामी आफैले गर्नु पर्दछ ।

भगवान बुद्धले हाम्रो जीवन सफल पार्न थुप्रै ज्ञानगुणका कुराहरू बताउनु भएको छ । ती मध्ये हामीले सदा स्मरण गर्न आवश्यक ज्ञानका कुराहरू यसरी छन् :

- वृद्ध बुद्धा हँदै जाने
- रोगव्याधीले सताउने
- मरण हुनुपर्ने

माथि उल्लेखित प्राकृतिक नियमले हामी कसैलाई भेदभाव नगर्ने भएकोले भगवान बुद्धले

भिक्षुहरूलाई यसलाई सधैं स्मरण गर्न अत्यावश्यक नियमको रूपमा “अभिन्हं पच्चवेक्खि तब्बं” सूत्रउपदेश दिनु भएको थियो । दिनकादिन सम्मि राख्नु पर्ने ।

भगवान बुद्धले यस नियमलाई उल्लेख गर्नु हुँदै यसरी बताउनु भएको छ-

१. जरा धम्मही जरं अनतीतोति अभिण्हं पच्च वेक्खितब्बं इत्थिया वा पुरिसेन वा पब्बजितेन वा

अर्थ- “जन्मेपछि वृद्धवृद्धा पनि हुँदै जानेछ, प्रकृतिको यस सत्य तथ्य नियमलाई प्रव्रजित व्यक्ति र गृहस्थ भावमा रहेका स्त्री पुरूष आदिले सधैं स्मरण गर्दै रहनु पर्दछ ।”

वृद्धवृद्धा हुँदै गएपछि क्रमशः आँखा धमिलो हुँदै जाने, कानले कम सुन्ने, अनुहारको छाला चाउरी पर्दै जाने, दाँत झर्दै जाने, कालो टल्किने कपाल फुल्दै सेतो भएर जाने, शरीर कुपिँदै जाने र आयु सकिँदै जाने हुन्छ । त्यति मात्र होइन हाम्रो शरीर पुरानो थोत्रो मोटर जस्तै काम नलाग्ने भएर जानेछ ।

भगवान बुद्धले पनि ८० वर्षको वृद्ध अवस्थामा यसरी भन्नु भएको थियो- “म थोत्रो गाडी जस्तै

जीर्ण भइसकें । जवानी अवस्था एक अमूल्य सम्पत्ति हो । तर एकदिन सबैजना वृद्धवृद्धा हुन अनिवार्य छ । “सर्व्वं योव्वनं जरा परियोसानं” सबैको जीवन, यौवन जीर्ण हुँदै अन्त हुनेछ ।

। भगवान बुद्धले यौवनावस्थाको घमण्ड टोड्नको लागि नै वृद्धावस्थाको वयान गर्नु भएको हो । किनभने धेरैजसो अज्ञानीहरू यौवनावस्थाको जोशमा होश गुमाउँदै मनपरि अनुचित कार्यहरू गर्न पनि अधि सर्दछन् ।

अनाथ पिण्डकका पुत्र र सिगालपुत्र यौवन अवस्थाको शक्ति प्रयोग गरी अज्ञानी बन्दै आफ्ना मातापिता र आफू भन्दा ठूलाबडाको कदर र मान सम्मान गर्न भुलेका थिए । जाँड रक्सी जस्ता मादक पदार्थ सेवन गरी आफ्नो अमूल्य जीवन बर्बाद पारिरहेका थिए ।

भगवान बुद्धको संगतमा परेपछि मात्र उनीहरूको भड्किएको पाइला ठीक मार्गमा परे । फलस्वरूप उनीहरू सुधिए । बुद्धको शिक्षा अध्ययन गरिसकेपछि उनीहरूले एकदिन वृद्धवृद्धा अवस्थालाई पनि भोग्नु पर्दो रहेछ भनी प्रकृतिको यथार्थ नियमलाई जान्न सफल भए ।

२. “ब्याधि धम्मिहि अनतीतोति अभिण्हं पच्चवेक्खितो
होतीति अभिण्हं पच्चवेक्खितब्बोति”

हामीले आफ्नो शरीरमा एकदिन कुनै न कुनै रोग लाग्ने छ, भन्ने तथ्य कुरोलाई सधैं स्मरण गरिराख्नु बुद्धिमानी हुनेछ । रोग लाग्ने अवस्थामा हाम्रो शरीरको बलशक्ति क्षीण भएर जानेछ । यस्तो अवस्थामा हामीले आफ्नो जीवनमा सञ्चय गरिराखेका धनबल, विद्वता, नाताकुटुम्ब बल, हाँकडाँक सबै कमजोर भएर जानेछ । रोगी भएर बस्नु पर्ने दुर्भाग्यपूर्ण दुःख जस्तो ठूलो दुःख अर्को छैन । आफूलाई पनि दुःख, अरूलाई पनि दुःख । रोगले गर्दा आफूलाई मनपर्ने खाना त्याग्नुपर्ने हुन्छ । जहान परिवारलाई समेत बोभ्र बनी बाँचिरहनु पर्ने हुन्छ । त्यसैले भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ-

“आरोग्या परमा लाभा”

स्वास्थ्य लाभ ठूलो लाभ हो । हाम्रो शरीर रोगको घर हो । चिन्ता र पीर हटाउन सकेमा रोग जसो रोगलाई हटाउन सकिन्छ ।

३. “मरण धम्मिहि मरणं अनतीतोति अभिण्हं
पच्चवेक्खितब्बं”

हामीले एकदिन मर्नुमर्ने प्रकृतिको सत्य नियमलाई सदा सम्झने गर्नु पर्दछ । मरण भनेको नै आयु क्षय, कर्म क्षय, आयुकर्मक्षय एवं अकाल मरण गरेर ४ प्रकारका हुन्छन् ।

अर्को शब्दमा भन्ने हो भने प्राणीहरूले चार प्रकारका मरणहरू मध्ये कुनै न कुनै एक प्रकारको मरणलाई अंगालिरहेका हुन्छन् । आयु सिद्धिएर, कर्म सिद्धिएर, आयु र कर्म एकसाथ सिद्धिएर र दुर्घटनामा परेर उनीहरूको मरण भईरहेको हुन्छ । त्यसैले भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ- “हामीले आफ्ना मनपर्ने बस्तु र मनपर्ने व्यक्तिसंग एकदिन विछोड हुनु पर्नेछ भनि सदा स्मरण गरिरहनु बेश हुनेछ ।

Dhamma.Digital
000

शील धन

शील मानिसको लागि एक शोभा हो । बानी व्यवहार राम्रो हुनुलाई शील पालन भएको भनिन्छ । एक पटक भगवान बुद्धसंग एक व्यक्तिले यसरी प्रश्न गरेछ-

“किंसु याव जरा साधु, किंसु साधु पतिव्रिता ?

किंसु नरानं रतनं किंसु चोरेहि दूहरं ?”

अर्थात- वृद्धवृद्धा नहुञ्जेलसम्म सुरक्षित र राम्रो भइरहने तत्त्व कुन हो ? मानिसको प्रतिष्ठा राम्रो पार्न सक्ने तत्त्व कुन हो ? मानिसको अमूल्य रत्न (धन) कुन हो ? चोरले पनि चोर्न नसक्ने बस्तु कुन हो ?

त्यस व्यक्तिको यस अनौथो प्रश्नहरूको उत्तर भगवान बुद्धले यसरी दिनु भयो- “बुढेसकाल नहुञ्जेल सुरक्षित रूपमा राम्रो रहिरहने तत्त्व शील वा राम्रो आचरण र बानी व्यवहार हो ।

यस विषयमा सम्बन्धित केही घटना यहाँ उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक देख्दछु ।

करीब ४० वर्ष जति पहिलेको कुरो हो, म कुनै कार्यवस भोजपुर पुगें । त्यहाँ लगभग १०० वर्ष जति उमेरकी वृद्धाको देहान्त भएको थियो । त्यहाँ परित्राण पाठ गराउनको लागि मलाई निमन्त्रण गरिएको थियो । त्यहाँ ती वृद्धाका ३ जना अविवाहित छोरीहरू मृत आमाको छेऊमा बसी रूँदै यसरी विलाप गरिरहेका थिए- “कहिले पनि चित्त दुखाउने तरीकाले गाली नगर्ने, एक शब्द पनि अपशब्द प्रयोग नगर्ने हामी माता आज हाम्रो सामू रहेनन् ।”

उनीहरूको यस शब्द सुनी मलाई यस्तो लाग्यो- “मौका भएसम्म मतलब छैन, मौका चुकेपछि पश्चाताप गरिरहने मानिसहरू, आफ्नी आमा बाँचुञ्जेल उनका अमूल्य गुणको महत्त्व थाहा नपाएकाहरू, मृत्यु भइसकेपछि भएभरको गुण सम्झि बेकारमा रोईरहेका छन् उनीहरू । मलाई उनीहरूले भनिरहेको कुरामा विश्वास थिएन । मृत शरीरको मलामी गइसकेपछि मैले उनीहरूको छिमेकीहरूसँग सोधें- “ती मृत वृद्धाकी छोरीहरूले रूँदै विलाप गर्दै उनका आमाको गुण गाइरहेको कुरा के साँच्चैको हो ? कहिले पनि चित्त दुखाउने गरी एक शब्द पनि प्रयोग नगर्ने आमा भनिरहेको कुरा के सत्य हो ?”

मेरो प्रश्नको उत्तर ती छिमेकी महानुभावहरूले

यसरी दिए- “साँचो र सत्य हो भन्ते । त्यस वृद्धाले कसैलाई पनि कहिले पनि चित्त दुख्ने गरी गाली गरेको थाहा छैन हामीलाई । आफ्ना छिमेकीहरूसँग पनि त्यत्तिकै सुमधुर सम्बन्ध मेलमिलाप छ उनको । कुनै व्यक्तिसँग पनि उसको नराम्रो व्यवहार भएको थाहा छैन हामीलाई ।”

यस¹ घटना मलाई ज्यादै आश्चर्यपूर्ण लाग्यो । किनभने त्यत्रो वर्ष सम्म बाँचेर पनि आफ्नो छोरीहरूलाई चित्त दुख्ने गरी एक शब्द पनि नबोली बस्न सक्नु भनेको नै अद्भूत ऋद्धि जस्तै हो । छोरीहरू पनि गाली खानु पर्ने गरी कुनै गल्ती नगरेकोले हो की ?

म एक धर्मप्रचारक भिक्षु भएर पनि आफ्ना शिष्यहरूलाई चित्त दुख्ने तरिकाले गाली गरिरहेको छु । गाली नगरीकन त बस्नै सकिदैन । शिष्यहरूले पनि गाली खानु पर्ने कार्यहरू गर्छन् । त्यसैले भगवान बुद्धले भन्नु भएको “बुद्देशकाल नलागे सम्म राम्रो भईरहने शील सदाचार हो ।”

शील दुई प्रकारका छन् ।

१) चारित्र शील २) वारित्र शील ।

जुन कार्य गर्दा कसैलाई बाधा हुँदैन, सबैले

प्रशंसा गर्दछ, त्यसलाई चारित्र शील भनिन्छ । ठाउँ हेरी राम्ररी बस्न जान्ने, सभा समारोहहरूमा उचित स्थानमा स्थान ग्रहण गर्ने ज्ञान पनि एक प्रकारको चारित्र शील नै हो ।

प्राणी हिंसा जस्तो जघन्य अपराध कार्य नगर्नु, अरूलाई दुःख हुने कार्य नगर्नु, पण्डित एवं ज्ञानीजनले निन्दा गर्ने कार्य नगर्नु नै चारित्र शील पालन गरेको हुनेछ ।

शील मानव जातिको शोभा हो । बानी व्यवहार राम्रो हुनुलाई शील पालन भएको भनिन्छ । यस विषयमा अझ प्रष्टपार्नको लागि बर्मामा घटेको एक घटना उल्लेख गर्न उपयुक्त ठान्दछु ।

एक व्यक्तिले एक डेढी कन्या विवाह गरेर ल्याएछ । त्यस श्रीमतीलाई साथमा लिइ एउटा भोजमा सरीक हुन पुगेछ उ । उसलाई एक मित्रले अलग्ग एक स्थानमा बोलाएर लगी यसरी प्रश्न सोधेछ- “तिमीले यस देशमा अरू कुनै केटी नपाएर त्यस्ती यार (डेढी) केटी विवाह गर्न पुग्यौ ?”

साथीको यस्तो कुरा सुनी त्यस युवकले यसरी जवाफ दिएछ- “के कुरा गरेको ? त्यहि डेढी केटी त मेरो लागि लक्ष्मी बनेकी छे । उनलाई घर भित्र्याए

देखि मेरो घर त कति रमणिय बनेको छ । घरको सबै कामकाज मन लगाएर गर्छिन् । घरमा पाहुनाहरू आए पनि उनीहरूलाई कति आदर गौरवपूर्वक सेवा गर्न जान्दछिन् । त्यतिमात्र कहाँ हो र ? पाहुनाहरूलाई मिठा मिठा परिकारहरू बनाएर खुवाउन खप्पिस छिन् उनी । उनीले मलाई उनको डेढो आँखाले हेर्ने बेला अति नै हिस्सी परेकी लाग्छ । त्यस अवस्थामा त मलाई अति आनन्दको अनुभूति हुने गर्छ ।” अब यहाँ विचारणीय कुरा के हुन्छ भने, उक्त केटीको राम्रो बानी व्यवहारलाई उनको श्रीमानले मनपराई रहेको छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने उनको श्रीमानले उनको शील पालनलाई बढावा दिईरहेको छ ।

भगवान बुद्धले भन्नु भएको एक अमूल्य कुरोलाई सम्झन लायक छ, त्यो हो

वत्तं अपरि पूरेन्तो सीलं नपरिपूरति
 असुद्ध सीलो दुप्पञ्जो दुक्खा नपरि मुच्चति
 अर्थात्- सफा सुगघर गरेर बस्न जानिएन भने
 शील शुद्ध हुँदैन । प्रज्ञाहिन व्यक्ति दुःखबाट मुक्त हुन
 सक्दैन । सफा गर्नु पनि शील नै हो ।

०००

दान र त्याग

मेरो मेरो भनी भित्री मन देखि आशक्तवस च्यापेर राखेको कुनै पनि सजीव निर्जीव चीज वस्तु अरूको उपकारार्थ त्याग गर्ने कार्यलाई दान भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने कञ्जुसीपनालाई त्याग गरी अरूको उपकारहेतु त्याग गर्ने कार्यलाई दान भनिन्छ । त्यसैले त्याग चेतना नभएको देखावटी दानलाई सहि दान भन्न मिल्दैन । दानको महत्त्व तब मात्र हुन्छ, जब त्यागले चेतनाले ठाउँ लिन्छ ।

अभाव भईरहेको चीज दान दिंदा यस कार्यले धेरै उपकार हुनेछ । त्यसैले सम्पन्न व्यक्तिले विपन्न व्यक्तिलाई आफूले सक्दो दान दिने बानी बसाल्दा गरीबी निवारण कार्यमा टेवा पुग्न जानेछ । अरूको भलो र उपकार गर्ने लक्ष्य बोकी दान दिने बानी जति दृढ हुदै जानेछ, त्यति नै चित्त निश्चार्थ र शुद्ध हुनेछ । शुद्ध चित्तले गरेको कार्यले मात्र शुद्ध फल मिल्नेछ ।

आजभोलि धनी देशले गरीव देशलाई सहयोगार्थ जति पनि काम गर्ने गरिन्छ, त्यो पनि एक प्रकारको

दान नै हो । तर सहयोग पाउने देशलाई सहयोग दिने देशले आफ्नो अधीनमा राख्ने नियतले सहयोग गर्छ भने त्यसलाई निश्चार्थ र शुद्ध दान भन्न मिल्दैन । यसलाई स्वार्थयुक्त एवं दूषित, दुर्गन्ध मिश्रित दान भनिन्छ । दूषित चित्तले दिएको दानको फल पनि दूषित रूपमा नै प्राप्त भईरहेको हुन्छ ।

यसरी नै केहि चिज दान गरेर त्यसको बदला धेरै फलको ईच्छा गर्छ भने त्यो दान पनि उत्तम दान हुंदैन । यसरी धेरै फलको आशा राखेर दिइने दान, पैसा सापटी दिएर व्याजको लोभ गरे सरह हुनेछ ।

त्यति मात्र होइन, कसैलाई दान दिइसकेपछि त्यो दान लिने व्यक्ति नराम्रो चरित्रको रहेछ भन्ने कुरा थाहा पाए पछि र दान लिने व्यक्ति आफ्नो कुरा नमान्ने खालको परेछ भन्ने थाहा पाए पछि चित्त दुखाई बेकारमा त्यस्ता व्यक्तिलाई दान दिएछु भनी मन खिन्न-पार्ने पनि हुन्छन् । त्यस्ता दाताहरूको दानको फल पनि शुद्ध हुन सक्दैन । किनभने जस्तो बीऊ रोप्छ, त्यस्तै फल प्राप्त हुन्छ ।

भगवान बुद्धले त्याग चेतना बलियो पार्नको लागि नै दानको महत्त्व विषयमा उपदेश दिनुभएको

हो । जति जति त्याग चेतना शुद्ध हुन्छ, त्यति त्यति आध्यात्मिक (मानसिक) सुखले स्थान ओगट्नेछ । तर आजभोलि आफूलाई प्राप्त हुने सक्कली सुखको महत्त्व नबुझेको कारणले नक्कली सुख (भौतिक सुख)को पछि दगुदै लोभयुक्त चित्तले काम गर्न पुग्छन् । किनभने आजको समाज धन, मान र नाम कमाउने लोभमा ग्रसित देखिन्छन् ।

तर बुद्ध बन्ने लक्ष्य बोकेका बोधिसत्त्वहरू नक्कली सुखको लोभमा फसेका हुँदैनन् । उनीहरूको लक्ष्य नै बोधिज्ञान प्राप्त गर्नु हो । त्यस्ता व्यक्तिको मन निश्चार्थ हुन्छ । एवं लोभयुक्त दूषित चेतनारहित हुन्छ ।

बोधिसत्त्वले पूरा गर्नु भएको दश पारमिता मध्ये पहिलो पारमिता नै दान पारमिता हो । दान पारमिता पूरा गर्ने क्रममा बोधिसत्त्वले प्रव्रजित भिक्षुहरूलाई मात्र दान गर्नु भएको होइन । आफ्नो तर्फबाट जसलाई उपकार गर्ने मौका प्राप्त हुन्छ, त्यसलाई दान दिने गर्नु भएको थियो । उहाँले शीलवान्, पवित्र व्यक्तिलाई मात्र दान दिनुभएको कदापि थिएन । जसलाई जुनबेला जे चीज बस्तु आफूले दिएर उपकार देख्नु भयो, त्यसलाई त्यहि

चीज बस्तु दिएर उपकार गर्नुभयो । उपकार भएको देखेर प्रशन्न चित्तले पुण्य कमाउनु भयो ।

उदाहरणको लागि शिवि राजाले आँखा दान दिंदा आँखा दान लिने व्यक्ति कुनै ठूलो गुण धर्म भएको व्यक्ति थिएन । त्यसरी नै विश्वन्तर राजकुमार हुँदा बाधिसत्त्वले आफ्ना छोराछोरी दान दिंदा दान लिने व्यक्ति दुष्ट र लोभी चरीत्रको ब्राह्मण थियो । उहाँ त्यस्तो अवस्थामा आफ्नो चित्त निश्चार्थ पार्न कतिको शहनशिलता गुणले स्थान ओगट्न सक्षम भइयो भनी जाँचनको लागि पनि दान पारमिता पूरा गर्नु भएको देखिन्छ । उहाँको प्रमुख लक्ष्य नै बोधिज्ञान प्राप्त गर्नको लागि चित्त निश्चार्थ र दृढ पार्नु हो । त्यसैले बोधिसत्त्व विश्वन्तरले आफ्नो अगाडि दुशील ब्राह्मणले आफ्नो छोराछोरी दान लिएर गए पछि दुशीललाई दान दिन पुगे भनी पश्चाताप गर्नु भएन । बोधिसत्त्व त्याग चेतनाको महत्त्व यहाँनेर आउँछ । यस्तो अवस्थामा उहाँले आफ्नो मन कति सम्म त्याग गर्न सक्षम भइयो र बुद्ध बन्नको लागि योग्य भयो वा भएन भन्ने विषयमा परिक्षा गरेर हेर्नुभयो । यो भयो बुद्ध बन्ने उत्तम बोधिसत्त्व व्यक्तिको कुरो ।

अब हामी जस्तो साधारण व्यक्तिले कस्तो व्यक्तिलाई दान गर्दा उत्तम हुन्छ भन्ने विषयमा चर्चा गरौं ।

एकदिन ईर्ष्यालु दूषित चित्त सहितको व्यक्तिहरूले भगवान बुद्धप्रति द्वेषभाव राखी यसरी हल्ला फैलाएछ- “भगवान बुद्धले आफूलाई र आफ्ना शिष्यहरूलाईमात्र दान दिनु र अरूलाई नदिनु भन्ने गर्नु हुन्छ ।”

यस्ता कुप्रचारले कोशल राज्यमा हलचल मच्चाई दियो । कोशल देशका राजा प्रशोनजितले विचार गर्‍यो- “भगवान बुद्ध जस्तो पवित्र व्यक्तिले त यस्तो भन्नु हुन्न होला तर जे भएपनि यस्तो कुप्रचार विषयले फैलाएको भ्रम निवारण गर्नु राम्रो होला ।”

यस्तो विचार गरी राजाले देश भरी यसरी भूयाली पिटाई दियो- “आफ्ना शिशुलाई दूध पिलाउनु पर्ने महिलाहरू बाहेक अरू सबै जनताहरू फलाना ठाउँमा हाजिर हुन अनिवार्य छ । जुन ठाउँमा भगवान बुद्धलाई पनि निमण्त्रणा गरिएको छ ।

राजाको आज्ञा अनुसार जनताहरू तोकिएको स्थानमा जम्मा भए, जहाँ भगवान बुद्ध स्वयं उपस्थित हुनु भएको थियो । त्यसपछि राजाले भगवान बुद्धलाई

बन्दना गर्नु भएपछि यसरी प्रश्न गर्नुभयो- “भो भगवान ! कस्तो व्यक्तिलाई दान दिन उचित हुन्छ ?”

राजको प्रश्नलाई भगवान बुद्धले यसरी उत्तर दिनुभयो- “यत्थ चित्तं पसीदति तत्थ दातब्बं” अर्थात्- “जसलाई मनपछि उसलाई दान दिन हुन्छ ।”

भगवान बुद्धको उत्तर सुनिसकेपछि जनताहरू एक आपसमा कानेखुशी गर्न थाले- “बेकारमा हामीले बुद्धलाई दोषारोपण गर्न पुगेछौं र पाप कमायौं ।”

त्यसपछि राजा कोशलले फेरी प्रश्न गर्नुभयो- “भन्ते ! कस्तो व्यक्तिलाई दान दिँदा बढी फल पाउने छ ?”

बुद्ध भन्नुहुन्छ- “त्याग चेतनाले दान गरेको भए जसलाई दिएपनि फल पाउने छ । तर शीलवान् र चरित्रवान् व्यक्तिलाई दिएको दानको फल महत्त्वको हुनेछ र बढी पुण्यलाभी हुनेछ ।”

प्रसङ्गबस यहाँ स्वामी विवेकानन्दको एक घटना प्रस्तुत गर्न उपयुक्त हुनेछ । एकदिन उहाँ गङ्गाको छेउमा घुम्न जानु भयो । धेरै साधुहरू संग भेटघाट भएपछि एक साधुसंग यसरी प्रश्न गरे- “तपाईं यसरी

साधु बनेको कति वर्ष भयो ?”

साधु- “३० वर्ष भइसक्यो । त्यतिञ्जेल मैले ४० हजार रूपैया दान गरिसकेको छु ।”

स्वामी विवेकानन्दले भन्नु भयो- “तपाई असली त्यागी वा साधु रहेनछ । किनभने साधु भएको ३० वर्ष भइसक्यो तर अहिले सम्म पनि ४० हजार रूपैया दान दिएको भारी वोकी नै रहेछ । त्याग्न सकेको छैनौ । किनभने ४० हजार रूपैया दान गरको विषयलाई मनले त्याग्न नसकी आजसम्म पनि त्यसको घमण्ड प्रकट गरि रहेका छौ । त्यसैले तिमी सक्कली त्यागी वा साधु बन्न सकिरहेका छैनौ ।”

यस कुराले स्पष्ट पार्छ- दान र त्याग कति फरक छ ? बास्तवमा त्याग चेतना र दानको बिच नङ्ग र मासु जस्तै सम्बन्ध हुनु पर्दछ । त्याग चेतना बिनाको दान सक्कली दान कदापी हुन सक्दैन । यस महत्त्वपूर्ण कुरालाई हामी सबैले बुझ्न सके उत्तम हुनेछ ।

०००

सुख बृद्धि हुने सार धर्म

अत्थमिह जातमिह सुखा सहाया
तुष्टी सुखा या इतरी तरेन
पुञ्जं सुखं जीवितसंखयमिह
सव्वस्स दुक्खस्स सुखं पहानं

अर्थात्, आफूलाई आवश्यक परेको अवस्थामा सहयोग गर्ने मित्र उपलब्ध हुनु सुखकर हो । आफूलाई प्राप्त भएको भौतिक सुखमा सन्तोषी हुन सक्नु पनि सुख नै हो । मरणासन्न अवस्थामा आफूले गरिराखेको पुण्य कार्य सम्भन सक्नु पनि सुखकर नै हो । यी बाहेक जीवनमा आईपर्ने जति दुःखहरू छन्, तिनीहरूको मूल कारणलाई निमित्त्यान्न पार्न सक्नु सबभन्दा ठूलो सुखकर हो ।

संसारमा उत्पन्न भएका सबै प्राणीलाई दुःख मन पर्दैन । उनीहरू सुख मात्र चाहन्छन् । माथि उल्लेखित बुद्ध वचनले पनि सुख प्राप्त गर्ने उपायहरूलाई प्रस्तुत गरिरहेको छ । बुद्ध शिक्षानुसार हामीले सुख फल पाउने आशा गर्नुभन्दा पनि दुःख

उत्पन्न हुने कारणलाई पत्तालगाई त्यसलाई उत्पन्न हुन नदिन अभ्यास गर्नु पर्दछ । त्यति मात्र होइन उहाँले हामीलाई सुख प्राप्त गर्न विभिन्न उपायहरू बताउनु भएको छ । ती मध्ये सुख बृद्धि हुने चारवटा उपायहरू यहाँ उल्लेख गरिएका छन् ।

१) सहयोगी मित्र प्राप्त हुनु सुखकर

हामीसंग जतिसुकै धनसम्पत्ति परिपूर्ण भएपनि, हामी आफै विद्वान भएपनि यदि हाम्रो जीवनमा आवश्यक परेको अवस्थामा सहयोगी मित्रहरू प्राप्त भएन भने दुःखको अनुभव गर्नु पर्ने हुन्छ ।

मानिस एक सामाजिक प्राणी हो । समाजबाट उ अलग वस्न सक्दैन । उसलाई जीवनमा अनेक समस्याले पिरोलि रहेको हुन्छ । ती समस्याहरू उ एकलैले समाधान गर्न सम्भव हुँदैन । यसको लागि उसलाई आफ्ना सहयोगी मित्रहरूको सहयोग आवश्यक हुनेछ । सहयोगी मित्र मानिसको जीवनमा नभई नहुने अङ्ग हो । त्यसैले सहयोगी साथी हुनु जीवनमा एक प्रकारको सुख नै हो ।

हरेक परिवारमा छोराछोरीको लागि आमा नै परम मित्र हुन्छन् । त्यसैले भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ-
“माता मित्तं सके घरे ।” असल एवं कर्तव्यपरायण

आमाले आफ्नो सन्तानको भविष्य उज्ज्वल पार्न हरसम्भव प्रयास गर्छिन् । यस्ती शिक्षित आमाको छत्रछाँयामा हुर्कन पाउने सन्तान सुखी हुन्छन् ।

भगवान बुद्ध भन्नुहुन्छ- “भरिया परमा सखा” अर्थात् विवाहित पुरुषको लागि विश्वासी साथी भन्नु नै इमान्दार एवं कर्तव्यपरायण श्रीमती हुन् । जुन श्रीमतीले आफ्ना श्रीमान् एवं पुत्रपुत्री प्रति हितोपकार गर्ने नियतले पारिवारिक कर्तव्य निभाउँछिन्, त्यस परिवार सुखी बन्देछ । तर यसमा विचारणीय कुरा अर्को पनि रहन्छ, जति श्रीमतीले इमान्दारपूर्वक आफ्नो कर्तव्य निभाउँछिन्, त्यति नै श्रीमान्ले पनि इमान्दारपूर्वक सच्चरित्रवान् भई आफ्नो कर्तव्य निभाउनु जरूरी छ । अनि मात्र त्यस परिवारको भविष्य उज्ज्वल र सुखमय बन्देछ । त्यसैले भगवान बुद्धले गृही विनयमा श्रीमान र श्रीमतीको छुट्टाछुट्टै कर्तव्यहरूको उल्लेख गर्नु भएको छ ।

२) सन्तोषी बन्न सक्नु सुखकर-

सुखमय जीवनयापनको लागि मानिसहरूमा सन्तोषी स्वभाव हुनु अति जरूरी छ । असिमित चाहनाको बसमा भई लोभयुक्त चित्त अगाडि सारी मनलाई असन्तोषी बनाइरहने व्यक्तिले कहिले पनि

मानसिक सुख प्राप्त गर्न सक्दैन । आफ्नो क्षमताले भ्याए अनुसार प्राप्त गरेको भौतिक साधनमा सन्तोषी बन्न सक्ने व्यक्तिको जीवन आनन्दमय हुन्छ ।

३) पुण्यवान् हुनसक्नु, मरणसन्न अवस्थाको लागि सुखकर

आफ्नो जीवनकालमा सकेसम्म र अरूको हितोपकार गर्ने चेतना अगाडी सारी राम्रो नियतले जति कार्य गरिन्छ, ती सबै पुण्य कार्यहरूको फलको मनलाई आनन्दित पारिरहेको हुन्छ । त्यति मात्र होइन मरणासन्न कालमा पनि आफूले मन लगाई गरिराखेको असल पुण्यकार्यहरूको स्मरण हुँदै आएपछि मनमा एक किसिमको अनौठो सुखानुभूति उत्पन्न हुन थाल्नेछ । यहि सुखानुभूतिको शक्तिले निर्भिक रूपमा सुखपूर्वक देहत्याग गर्न पाउने छ । यस्तो व्यक्तिको मरण सुखदायी हुनेछ ।

तर जुन व्यक्तिले अज्ञानतावस अरूलाई अहित र हानीहुने कार्य गरेको हुन्छ, उसले मरणासन्न अवस्थामा पनि आफ्नो मनले त्यहि अकुशल कार्यको घटना सम्झँदै पश्चात्तापको आगोले पोली अशान्त चित्तको कारणले दुःखदायी मरणलाई अँगाल्न बाध्य हुनेछ ।

४) सबै प्रकारका दुःखहरूबाट मुक्त भएर रहनु सुखकर

माथि उल्लेखित ३ वटा सुखकर विषयहरू बाहेक उच्चतम एवं दुर्लभ सुख भन्नु नै सबै प्रकारको दुःखहरूले मनमा असर पार्न नसक्ने गरी दुःखबाट मुक्त हुन सक्नु नै ठूलो सुख हो । विपश्यना ध्यान अभ्यासको माध्यमले संसारको विलक्षण स्वभाव (अनित्य, दुःख र अनात्म)लाई अन्तरमनले बुझि लोभ, द्वेष र मोह जस्ता मनभिन्न लुकेर बसेका दूषित भावनालाई जरा देखि नै उखेलेर फाल्न सकेपछि मात्र हाम्रो मनलाई सांसारिक दुःखले छुन सक्दैन । तर यो कुरा गर्न जति सजिलो छ, व्यवहारमा उतार्न भने ज्यादै कठिन छ । तर यस कठिन कार्यलाई मेहनती र लगनशील भई निरन्तर अभ्यास गर्न सकेमा यस कार्य असम्भव भने छैन ।

त्यसैले माथि उल्लेखित बुद्धवचनलाई गहिरिएर चिन्तन मनन गर्नुको साथै यसलाई आफ्नो अमूल्य जीवन निरन्तर अभ्यास गर्दै अमूल्य एवं नित्य सुखलाई प्राप्त गर्न सकौं । यस कार्यमा सबैको कल्याण समेटिएको छ ।

०००

धर्म चक्र दिवस

बैशाख पूर्णिमाको दिन सिद्धार्थ कुमारले बोधिज्ञान प्राप्त गर्नु भई बुद्धहुन सफल भएको दिन हो । यसरी नै आषाढ पूर्णिमाको दिन बुद्धत्व प्राप्त पछि सर्वप्रथम धर्मप्रचार गर्नु भएको दिन हो । धर्मको चक्र घुमाउनु भएको दिन भएको कारणले नै आषाढ पूर्णिमाको दिनलाई धर्मचक्र दिवसको रूपमा मनाइन्छ ।

आफ्नो मनमा लुकेर बसेका सबै क्लेश र कुसंस्कारहरूलाई निर्मूल पारेर बुद्धत्व प्राप्त गर्नु भएका भगवान बुद्धले सात हप्ता सम्म अपूर्व आध्यात्मिक विमुक्ति सुख अनुभव भएपछि यसरी विचार गर्नु भयो- “अब धर्म प्रचार गर्नु पर्‍यो ।”

धर्म प्रचार कार्य शुभारम्भ गर्नु अगाडि उहाँले शंका र अन्यौलपूर्ण चित्तले यसरी विचार गर्नुभयो- “चतुआर्य सत्य जस्तो गम्भीर ज्ञानलाई यस संसारका धेरैजसो मन्द बुद्धि एवं मूर्ख बुद्धि भएका मानिसहरूले बुझ्न सक्ने हुन् वा होइनन् ? यहाँ धेरैजसो मानिसहरूको चित्त लोभ, द्वेष मोहले दूषित छन् । मोज मज्जा, सुख र विलासी जीवन विताई रमाइरहेका तिनीहरूलाई चित्त शुद्ध पार्नुपर्ने विषयमा मैले गर्न

लागेको धर्मदेशना बुझ्न सजिलो हुने छैन । यस अमूल्य ज्ञान बुझ्न नसकिरहेका तिनीहरूले त्यसलाई आ-आफ्नो व्यवहारमा उतार्ने कार्य त कता कता अर्थात् असम्भव नै हुनेछ । त्यसैले ती अबुभू व्यक्तिहरूलाई यी अमूल्य उपदेश दिएर व्यर्थमा समय र परिश्रम खेर जाने देखिन्छ ।”

यति सोचन भई उहाँले आफूले पत्ता लगाउनु भएको ज्ञान कसैलाई पनि नबताउने विचार गर्नु भयो । फेरी अर्को विचार आयो- “अज्ञानीहरूलाई दुःखबाट मुक्त गर्ने उद्देश्य लिएर नै मैले त्यत्रो मेहनत र दुःख भेली बोधिज्ञान प्राप्त गरेको थिएँ । ती अज्ञानीहरूलाई उद्धार गर्ने अधिस्थान गरेर नै मैले राजदरवार त्यागेको थिएँ । यस संसारमा सबै मानिसहरू मन्द बुद्धि र मूर्खहरू नै हुन्छन् भन्ने पनि त छैनन् नि । ती मध्ये कोही कोही त ज्ञानीहरू पनि त हुन्छन् नि । म सँगसँगै तपस्या गरिरहेका पञ्च भद्रवर्गीयहरू (कोण्डञ्ज, भदिय, महानाम, वप्प र अस्सजी) ज्ञानको संस्कार भएका व्यक्तिहरू हुन् । मैले उनीहरूलाई उपदेश दिएर धर्मचक्र चलाउनु उत्तम हुनेछ । जव उनीहरूको मनको अज्ञानता हट्नेछ, तब तिनीहरूबाट ज्ञानरूपी मूल फुट्नेछ ।”

यति सोचु भई भगवान बुद्ध पञ्चभद्रवर्गीयहरू रहनु भएको स्थान वाराणशी नजिकको सारनाथ मृगदावनमा पुग्नु भयो ।

सारनाथ जाँदै गर्नुहुँदा बीच बाटोमा उपक नामक एक आजीवक त्यागी व्यक्तिसंग जम्काभेट भयो । उपकले भगवान बुद्धसंग यसरी प्रश्न राख्यो- “तपाईंको अनुहार त खुब तजिलो र राम्रो छ । गमन एकदम शान्त छ । को हुनुहुन्छ तपाईं ? तपाईंको धर्म के हो ? तपाईंको गुरु को हुनुहुन्छ ?”

उसको प्रश्नको उत्तर भगवान बुद्धले यसरी दिनुभयो- “मैले सबै धर्मको अध्ययन गरेँ । तर दुःखबाट मुक्ति पाउने सत्य तथ्य उपाय पत्ता लगाउन सकिन । त्यसपछि मैले विपश्यना ध्यान अभ्यास गरेर अन्तर्मुखी भई चित्त शुद्धपार्न सफल भएँ । चतुआर्य सत्य र आर्य अष्टाङ्गिक मार्गलाई पत्ता लगाई बुद्धत्व प्राप्त गरेँ । त्यसैले म जिन भएँ । मेरो गुरु कोही छैन ।”

भगवान बुद्धको उत्तर सुनिसकेपछि उपकले भन्यो- “गुरु बिना बुद्धत्व प्राप्त हुन्छ र ? यो त असम्भव ।” यति भन्दै नाक खुम्च्याउँदै आफ्नो बाटो लागे ।

भगवान बुद्ध सारनाथ पुग्नु भयो । पञ्चभद्रवर्गीहरूले उहाँलाई देख्ने वित्तिकै यसरी सल्लाह गरे- “सिद्धार्थ खानामा भुलेर मोटो भइसके पछि हामी सामु आउँदैछ । अब हामीले उसलाई वास्ता नगरौं ।

तर बुद्ध जति जति उनीहरू समक्ष नजिकिदै जानु भयो, त्यति त्यति उहाँको मैत्री, करुणा र सत्यताको प्रभावले पञ्चभद्रवर्गीहरू चुप लागेर बस्न सकेनन् । उनीहरू भगवान बुद्धको स्वागत र सम्मान गर्नलाई अधि सरे ।

भगवान बुद्धले उनीहरूलाई यसरी सम्बोधन गर्नुभयो- “पञ्चभद्रवर्गीहरू ! ध्यान दिएर सुन । मैले अनुसन्धान गरी पत्ता लगाएका प्रकृतिका नियमहरू यसरी छन्- संसारमा चार वटा आर्यसत्यहरू छन् ।

- १) दुःख सत्य (८ प्रकारका दुःखहरू) छन्
- २) दुःखको कारण तृष्णा (जति भएपनि सन्तुष्ट हुन नसक्ने)
- ३) दुःखको अन्त्य गर्न सकिन्छ
- ४) दुःखको अन्त्य गर्नको लागि आर्य अष्टाङ्गिकमार्ग

(मध्य मार्ग)को अनुशरण गर्नु पर्दछ ।

अब यहाँ पहिलो सत्य दुःख सत्यको विषयमा केही चर्चा गरौं ।

दुःख सत्य अर्थात् संसारमा मानिसहरूलाई आईपर्ने दुःखहरू यी ८ प्रकारका दुःख भित्र नै पर्दछन् । १. जन्म लिनु पर्ने २. वृद्धवृद्धा हुनुपर्ने ३. रोगव्याधीले सताउने ४. मरण हुनुपर्ने ५. अप्रिय व्यक्तिसंगको सामिप्यमा रहनु पर्ने ६. प्रिय व्यक्तिसँग विछोड ७. मनले गरेका ईच्छाहरू सबै पुरा गर्न नसक्नु ८. संक्षिप्तमा चित्त (वेदना, सञ्जा, संखार, विञ्जाण) र रूप धारण गर्नु पर्ने अवस्था सम्म दुःखले पछ्याई रहने हुन्छ ।

यी दुःखहरू निर्मूल गर्नका लागि अनुशरण गर्नुपर्ने आठ मार्गहरू (आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग) यसरी छन् -

१. सम्यक् दृष्टि (ठीक समझदारी)
२. सम्यक् संकल्प (ठीक नियत)
३. सम्यक् वचन (ठीक बोलिबचन)
४. सम्यक् कर्मान्त (ठीक कामकारवाही)
५. सम्यक् आजीविका (ठीक जीवन जिउनु)
६. सम्यक् वायामो (ठीक कार्यको प्रयत्न वा अभ्यास)

७. सम्यक् स्मृति (ठीक तरिकाको होश)

८. सम्यक् समाधि (ठीक कार्यमा चित्त एकाग्र हुनु)

मैले यी कुराहरू पहिले कहिले पनि भनेको थिएन । त्यसवेला चतुआर्य सत्य र मध्यम मार्ग विषयमा थाहा थिएन । अब यसबारे प्रज्ञा, चक्षु र ज्ञान बोध भयो, राम्ररी ध्यान दिएर सुन अज्ञानता र मिथ्यादृष्टिलाई त्याग्नु र चित्त शुद्ध गर्नु । मन निस्कपट हुनु पर्दछ ।”

यति कुरा सुनिसकेपछि पञ्चभद्रवर्गीयहरू एक आपसमा यसरी कुरा गर्न थाले- “हुन त हो हामीले ज्ञानका यी अमूल्य कुराहरू पहिला सिद्धार्थ कुमारको मुखबाट कहिले पनि सुन्न पाएको थिएनौं । हामीमा पुराना नराम्रा संस्कारहरू बाँकी रहेछ । त्यसैले सिद्धार्थ कुमारलाई ठीक तरिकाले चिन्न सकेनौं ।”

यसरी उनीहरूले आ-आफ्ना गल्तीलाई स्वीकार्दै पुराना संस्कारलाई त्यागेर बुद्धले बताउनु भएका धर्मका कुराहरूलाई बुझ्दै गए, तब सबभन्दा पहिला कोण्डञ्ज बोध भए । अनि बाँकी रहेका चारजना बोध भए । यसरी भगवान बुद्धको उपदेश गतिशील भएको थियो । त्यसैले धर्मचक्र दिवसको महत्व अभू बढेको हो ।

०००

५४

कलह शान्तिको लागि बुद्ध सन्देश

यस संसारमा जन्मेका मानिसहरू अनेक प्रकारका संघर्षको सामना गर्नु पर्ने हुन्छ । यसलाई अस्वाभाविक भन्न पनि मिल्दैन । किनभने जबसम्म हामीले आफ्नो मन (चित्त)लाई निःस्वार्थ, निर्दोष र क्लेश रहित बनाउन सक्दैनौं, तब सम्म यहि चित्तको वसमा गई हामीले खराब र असल कार्यहरू गरिराखेका नै हुनेछौं । अझ मानिसको प्राकृतिक स्वभाव अनुसार हाम्रो साधारण चित्त पापकर्म गर्नुमा नै बढी रमाउने गर्दो रहेछ ।

त्यसैले भनिन्छ- “पापस्मि रमति मन” यहि कारणले होला हाम्रा चित्तले अरूको भलो सोची काम गर्नुलाई भन्दा आफ्नो स्वार्थपूर्तिको लागि अरूलाई हानी पुगेपनि मतलब नराखी जुनसुकै कामगर्न पनि अगाडि वढिरहेका हुन्छन् । हाम्रो मनले आफ्नो र अरूको भलो सोचि असल कार्य गराउँछ भने आफ्नो चित्तले आफ्नो स्वार्थ पूर्तिको लागि अरूलाई अहित हुने कार्य नै बढि गरिरहेको हुन्छ । यसरी खराब कार्य गरोस् वा असल कार्य गरोस् यसले कर्मभूमिमा बीऊ रापेको हुनेछ । त्यसैले भनिएको छ - “यादिसं

वपते वीजं तादिसं हरते फलं” अर्थात्- जस्तो बीऊ रोप्छ, त्यस्तै फल पाउने छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने खराब कार्य गन्थो भने दशा र असल कार्य गन्थो भने भाग्यरूपी फल प्राप्त हुने गर्छ । यो प्रकृतिको नियम हो । माथि उल्लेख गरिएको बुद्ध शिक्षा अनुसार हामीले काम गर्ने बेला, कुरा गर्ने बेला र मनले सोच्ने बेला समेत आफूलाई कस्तो फल मनपर्छ, त्यसलाई होश पुऱ्याउँदै आफ्नो शरीर, वचन र मनलाई प्रयोग गर्न अनिवार्य छ । यो शिक्षालाई अभ्यास गर्न सकेमा मात्र हामीले आ-आफ्नो जीवनमा आइपरेको संघर्षहरूसँग सामना गर्दै सफल जीवनलाई अगाडी बढाउन सक्नेछौं । यसको लागि हामीमा सहनशीलता, धैर्यधारण गर्ने क्षमता र ठीक तरिकाले बुझ्ने क्षमता (सम्यक दृष्टि) हुनु अत्यावश्यक छ । भगवान बुद्धले हामी जस्तो साधारण मानिसहरूलाई संघर्षसँग सामना गर्नको लागि दिनु भएको उचित सल्लाह हो यो ।

यहि प्रसङ्गमा यहाँ बुद्धकालीन घटना एउटा प्रस्तुत गर्न सान्दर्भिक देखिन्छ । त्यो बेला दुई थरीका भिक्षु समूह रहने गर्थे । एक थरी “विनयधर” अर्थात् नीति नियम पालन गर्ने कार्यमा दृढ विश्वासी । अर्को “धर्मकथिक” अर्थात् आफूले धर्म अध्ययन गर्दै

अरूलाई पनि धर्म सिकाउने कार्यमा व्यस्त रहने समूह ।

एकदिन धर्म कथित भिक्षुहरूमध्ये प्रमुख भिक्षुले विसेर एउटा सानो नियम उल्लंघन गर्न पुगेछ । यहि सानो निहुंलाई समाति विनयधर समूहले आलोचना गर्दै हिंडेछ । धर्मकथिकहरूले पनि विनयधरहरूको केही नराम्रा पक्षको खोट पत्ता लगाउँदै आलोचना गर्दै हिंडेछ । यसरी दुबै पक्षबीच असमझदारी बढ्दै गएर भिक्षुहरूको समूहमा कलह बढ्दै गई यी दुइ समूहहरू दुई भागमा विभाजित भए । को भन्दा को कम ? भन्दै अभिमानी बन्दै एकले अर्काको दोष खोज्दै हिंड्न व्यस्त बनेका ती भिक्षुहरूले आ-आफ्नो गल्तीलाई नियाली त्यसलाई हटाउने फुर्सद पाएनन् । किनभने उनीहरू भिक्षुत्वको प्रमुख लक्ष्य विसेर बाटो बिराई बेहोशी बनिसकेका थिए । ती मूर्ख भिक्षुहरूलाई होश दिलाउन भगवान बुद्ध स्वयम् उनीहरू समक्ष जानु भई कलह हटाउन सल्लाह दिनु भएको थियो । तर घमण्ड र द्वेषयुक्त चित्तले ग्रसित ती भिक्षुहरूले भगवान बुद्धको अमूल्य सल्लाहको महत्त्व बुझ्न सकेनन् । फलस्वरूप ती भगडालु भिक्षुहरूले आफ्ना गुरू बुद्धलाई समेत यसरी जवाफ दिए- “यो हामी बीचको समस्या हो । यसलाई हामीले

नै सुल्भाउछौं ।”

यस घटना पछि भगवान बुद्धले यी मूर्खहरूसंग रहनु भन्दा त अलग रहनु नै राम्रो हुनेछ भन्दै उहाँ एकलै जङ्गलमा बस्न जानु भयो । त्यसपछि भगवान बुद्ध दर्शन गर्नको लागि बिहारमा आएका उपासकोपासिकाहरूले उहाँलाई नदेखे पछि भौतारिदै खोज्न थाले । सोधपुछ गरेपछि भगवान बुद्ध ऋगडालु शिष्यहरूको कारणले जङ्गलमा रहनु भएको कुरा थाहा पाईयो । त्यसपछि ती उपासकोपासिकाहरूले ती भिक्षुहरूको विवेकहीन कार्यलाई विरोध गर्दै तिनीहरूलाई सजाय दिन मनासिब सम्भे । त्यसैले तिनीहरूले ती भिक्षुहरूलाई भिक्षादान दिन रोक लगाए । फलस्वरूप ती घमण्डी भिक्षुहरू भोक भोकै रहन बाध्य भए । अनि बल्ल उनीहरूले आ-आफ्ना गल्तीहरू सम्भन थाले । भोकै रहन परेपछि उनीहरूको घमण्ड र अभिमान तोडियो । घमण्ड र अभिमानको पर्दा उघिएपछि बल्ल उनीहरूको आ-आफ्ना भूलहरू प्रष्ट देख्न थाले । त्यसपछि मात्र उनीहरूले बुद्ध समक्ष गई उनीहरूको दोष स्वीकार्दै फेरी यस्तो गल्ती नदोहोऱ्याउने वाचाका साथै माफी मागी भगवान बुद्धलाई विहार फर्कन प्रार्थना गरे । कौसाम्बमा घटेको यस घटना पछि भगवान बुद्ध जङ्गलबाट

कौसाम्बी स्थित घोषिताराम बिहार फर्कनु भई ती भगडाल् भिक्षुहरूलाई यसरी शिक्षा दिनु भएको थियो- “हे भिक्षुहरू ! जोशमा होश गुमाउँदै तिमीहरूले श्रमणत्वलाई बिसेर अशोभनीय कलह रोपी लज्जाजनक कार्य गरेका छौ । त्यसैले अबदेखि यस्तो गल्ती नगर्नको लागि यी शिक्षाहरू सदैव पालन गर्नु ।”

१. सबैलाई मैत्रीपूर्ण चित्त अगाडि सारी शरीरले काम गर्नु ।
२. सबैलाई मैत्रीपूर्ण चित्तले कुरा गर्नु ।
३. मैत्रीपूर्ण चित्त अगाडि सारी बिचार गर्नु ।
४. आफूलाई प्राप्त भएका खानेकुराहरू समूहमा एक आपसमा बाँड्नु गरेर खाने बानी बसाल्नु ।
५. मनै देखि श्रद्धा सम्पन्न र सदाचारयुक्त बनी शील पालन गर्नु ।
६. ठीक तरिकाले बुझेर समझदारी वनि (सम्यक दृष्टि) राम्रो व्यवहार गर्नु ।

एकआपसमा मेलमिलाप गरी एकता कायम गर्नको लागि माथि उल्लेखित ६ वटा शिक्षाहरू पालन गर्न अत्यावश्यक छ । यसलाई आफ्नो जीवनको दैनिक अभ्यासमा ढाल्न सकेमा मात्र हामीले चतुआर्य

सत्य ज्ञान बुझी दुःख मुक्ति मार्ग प्राप्त गर्न मद्दत
मिलेछ । श्रमणत्त्वको लक्ष्य पनि यहि हो । भगवान
बुद्धको धर्मोपदेश सुनेका ती भिक्षुहरूले आ-आफना
लक्ष्य एवं ठीक मार्गलाई ठीक तरिकाले बुझी आफ्ना
गल्तीरू महशुस गरेपछि मात्र ती गल्तीहरूलाई
हटाउन सक्षम भई बोध भए ।

माथि उल्लेखित शिक्षा भिक्षुहरूको निहुँमा
भगवान बुद्धले हामी जस्ता सर्वसाधारणलाई दिनु
भएको शिक्षा हो । त्यसकारण यस अमूल्य शिक्षालाई
हामीले पनि पालन गरी हाम्रो जीवन धन्य बनाउन
सकौं ।

लेखकया प्रकाशित नेपालभाषाया मेगु सफूत

१. गीतम बुद्ध	२३. बाखँया फल (भाग-१)
२. बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)	२४. बाखँया फल (भाग-२)
३. तथागत हृदय	२५. धम्मचक्कप्पवत्तन सुत्त
४. त्याग	२६. क्षान्ति व मैत्री
५. दश संयोजन (सं.)	२७. बोधिसत्त्व
६. भिक्षुया पत्र (भाग-१)	२८. मूर्खम्ह पासा मज्जु
७. भिक्षुया पत्र (भाग-२)	२९. श्रमण नारद (अनु)
८. पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास	३०. ईर्ष्या व शंका
९. बौद्ध शिक्षा	३१. चरित्र पुचः (भाग-१)
१०. न्हापां याम्ह गुरु सु ?	३२. चरित्र पुचः (भाग-२)
११. माँ-बौ लुमन	३३. योगीया चिट्ठी
१२. हृदय परिवर्तन	३४. पालि प्रवेश (भाग-१)
१३. बौद्ध ध्यान (भाग-१)	३५. पालि प्रवेश (भाग-२)
१४. बौद्ध ध्यान (भाग-२)	३६. धर्म मसीनि
१५. बाखं (भाग-१)	३७. सर्वज्ञ (भाग-१)
१६. बाखं (भाग-२)	३८. सर्वज्ञ (भाग-२)
१७. बाखं (भाग-३)	३९. दुःख मदैगु लँपु
१८. बाखं (भाग-४)	४०. शिक्षा (भाग-१)
१९. बाखं (भाग-५)	४१. शिक्षा (भाग-२)
२०. बाखं (भाग-६)	४२. शिक्षा (भाग-३)
२१. भिक्षु जीवन	४३. शिक्षा (भाग-४)
२२. भिम्ह मचा	४४. दान

४५. चमत्कार	५३. मनु म्हसिइकेगु गय् ?
४६. बुद्धया व्यवहारिक पक्ष धर्म	५४. संस्कृति
४७. व्यवहारिक प्रज्ञा	५५. बुद्धया करुणा व ब्रह्मदण्ड
४८. दीर्घायु जुडुमा	५६. धर्मया ज्ञान
४९. ज्ञान मार्ग (भाग-१)	५७. कर्म व कर्मफल
५०. ज्ञान मार्ग (भाग-२)	५८. अमृत दान
५१. बौद्ध नैतिक शिक्षा (दो.सं.)	५९. मंगल
५२. भिगु बन्धन	६०. बुद्ध योग्यम्ह गुरु खः

लेखकका ध्यापिसकेका अब्य पुस्तकहरू

१. नेपाल चीन मैत्री	१६. धर्म चिन्तन
२. बौद्ध दर्शन	१७. बौद्ध ध्यान (विपस्यना ध्यान)
३. बुद्ध र व्यवहारिक धर्म	१८. सम्यक शिक्षा (भाग-१)
४. पञ्चशील	१९. आर्यसंस्कृति
५. शान्ति	२०. आर्यशील र आर्य मार्ग
६. नारी हृदय	२१. सम्यक शिक्षा (भाग-२)
७. पेकिङ्ग स्वास्थ्य सेवा	२२. सम्यक शिक्षा (भाग-३)
८. बौद्ध संस्कार (दो. सं.)	२३. निन्दाबाट बच्ने कोही छैन
९. बौद्ध जगतमा स्वास्थ्य सेवा (दु.सं.)	२४. बुद्धकालीन प्रजातन्त्र र समाजवाद
१०. निरोगी	२५. नारीहरूमा पनि बुद्धि छ
११. बुद्धको विचारधारा	२६. बुद्धकालिन संस्कृति
१२. मैले बुझेको बुद्धधर्म	२७. बुद्धकालिन संस्कृति र परिस्थिति
१३. बौद्ध नैतिक शिक्षा (भाग १)	२८. पहिलो गुरु को हुन् ?
१४. बौद्ध ज्ञान	२९. बुद्धको संस्कृति र महत्त्व
१५. "बुद्ध र बुद्ध धर्मको संक्षिप्त परिचय"	३०. क्षान्ति र मैत्री(अनु.वीर्यवती)

३१. धर्म र हृदय
 ३२. बोध कथा र बौद्ध चरित्र
 ३३. कर्म र कर्मफला(अनु.भिक्षु संघरक्षित)
 ३४. भिक्षु जीवन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
 ३५. दश संयोजन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
 ३६. २१औं शताब्दिमा बुद्धको शिक्षा किन?
 ३७. चित्त शुद्ध भए जीवन उज्ज्वल हुनेछ
 ३८. धर्म जीवन जिउने कला
 ३९. बुद्धको जीवनोपयोगी शिक्षा
 ४०. नक्कली देवता
 ४१. बुद्ध र बुद्धको धर्म
 ४२. समाजको लागि बुद्धको शिक्षा
 ४३. मानिसलाई असल बनाउने बुद्धको शिक्षा
 ४४. ब्यवहारिक प्रज्ञा(अनु.भिक्षु संघरक्षित)
 ४५. अमूल्य धन (अनु.भिक्षु संघरक्षित)
 ४६. बुद्धको चमत्कार
 ४७. दीर्घायु हुने उपाय
 ४८. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (प्रथम भाग)
 ४९. धर्मप्रचार
५०. नेपालमा थेरवादी बुद्धधर्मको भविष्य (दोश्रो भाग)
 ५१. बुद्धधर्म र संस्कृति
 ५२. असल शिक्षा-१
 ५३. बुद्ध र संस्कृति
 ५४. असल शिक्षा-२
 ५५. धर्म र आचरण
 ५६. धर्म र ज्ञानको शिक्षा
 ५७. ज्यानमारा मान्छे असल बन्यो
 ५८. धर्म उपदेश भाग-१
 ५९. धर्म उपदेश भाग-२
 ६०. असल शिक्षा- ३
 ६४. असल शिक्षा- ४
 ६५. असल शिक्षा- ५
 ६६. असल शिक्षा- ६
 ६७. असल शिक्षा- ७
 ६८. असल शिक्षा- ८
 ६९. मेरो चौथो चीन भ्रमण
 ७०. धर्म मरेको छैन
 ७१. असल शिक्षा- ९
 ७२. असल शिक्षा- १०

०००

भिक्षु अश्वघोष

(संक्षिप्त जीवनी)

जन्म मिति : १८ मई १९२६

ललितपुर वकुबहाल

पिताको नाम : चन्द्रज्योति शाक्य

माताको नाम : लक्ष्मी माया शाक्य

गृहस्थीनाम : बुद्ध रत्न शाक्य

प्रव्रज्या : १६ वर्षमा कुशीनगरमा सन १९४४

उपाध्याय गुरु : चन्द्रमणि महास्थविर, बर्मी

अभिभावक गुरु : भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर

उपसम्पदा : सन् १९४९, मे महिना श्रीलंकामा

गतिविधि : समाजसेवा, बौद्ध जागरण प्रवचन, बहुजनहितको शिक्षा प्रचार गाउँ गाउँमा युवा वर्गमा ।

विशेषरूपमा वर्तमान जीवन सुधारेर शान्त वातावरण बनाउन । ८० भन्दा बढी पुस्तकहरूका लेखक, नेवारी र नेपाली भाषामा ।

प्रधान सम्पादक : धर्मकीर्ति मासिक पत्रिका

संस्थापक : संधाराम भिक्षु तालिम केन्द्र र ध्यानकुटी विहार, बनेपा

धर्मानुशासक : धर्म कीर्ति अध्ययन गोष्ठी, स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन

खलः र युवा बौद्ध समूह काठमाडौं

अध्ययन-बुद्धधर्म : श्रीलंकामा ८ वर्ष, भारतमा ८वर्ष

भ्रमण : श्रीलंका, म्यानमार, थाईल्याण्ड, मलेशिया, मंगोलिया, चीन, भूटान, लण्डन, रुस, जर्मन, जापान

वि.सं. २०४८ मा चीनमा संसदीय प्रतिनिधि मण्डलको सदस्य, सन्

१९९५ एशियन शान्ति सम्मेलन जापानमा सहभागी, सन् १९९७ मा

अन्तर्राष्ट्रिय धार्मिक सम्मेलन, सन् १९९८ मा संघ सम्मेलन

अन्तर्राष्ट्रिय बुद्धको ज्योति सम्मेलन क्यानाडा, बर्मा सरकारबाट

अगमहासङ्घम् ज्योतिक धज पदवी प्राप्त ।